

**Міністерство освіти і науки України
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича**

Факультет педагогіки, психології та соціальної роботи

Кафедра музики

**ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ІНІЦІАТИВИ ПІДЛІТКІВ У
ПРОЦЕСІ ПОЗАУРОЧНОЇ СПІВАЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Дипломна робота

Рівень вищої освіти - другий (магістерський)

Виконала:
студентка 6 курсу, групи 636 со
спеціальності:
014 Середня освіта (Музичне
мистецтво)
Кириляк Мар'яна Віталіївна

Керівник: канд. пед. наук.,
доцент Софроній Зоя Василівна

До захисту допущено:

Протокол засідання кафедри № ____

від „__” _____ 2022 р.

зав. кафедри _____ доц. Лісовий В.А.

Чернівці – 2022

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ІНІЦІАТИВИ ПІДЛІТКІВ У ПРОЦЕСІ СПІВАЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	7
1.1. Змістовно-категоріальний аналіз поняття «творча ініціатива»	7
1.2. Психолого-педагогічний аспект формування творчої ініціативи здобувачів підліткового віку	18
1.3. Специфіка формування творчої ініціативи підлітків у процесі позаурочної співацької діяльності	26
Висновки до першого розділу.....	35
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ІНІЦІАТИВИ ПІДЛІТКІВ У ПРОЦЕСІ ПОЗАУРОЧНОЇ СПІВАЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	39
2.1. Методична модель формування творчої ініціативи підлітків у процесі позаурочної співацької діяльності	39
2.2. Методичні рекомендації щодо формування творчої ініціативи підлітків у процесі позаурочної співацької діяльності	53
Висновки до другого розділу.....	65
ВИСНОВКИ.....	68
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	71
ДОДАТКИ.....	80

ВСТУП

Актуальність дослідження. Проблема формування та розвитку творчої ініціативи в учнів широка і багатогранна. Її наукова розробка природно випливає з тих вимог, які постають перед учителем музичного мистецтва і безпосередньо впливає на теорію і практику музичної освіти. Наукові дискусії точаться навколо питань, що стосуються формування ініціативи, психолого-педагогічний аспект формування ініціативи та її закономірностей.

Розвиток творчої ініціативи справляє нічим не замінний вплив на загальний розвиток особистості, будучи важливим засобом формування її особистісних і духовних якостей. Проблема розвитку ініціативи – одна із важливих у музично-психологічних дослідженнях, і її вирішення може вплинути на практику музичної освіти.

У філософській літературі проблема творчості висвітлюється у працях М. Бердяєва, Г. Сковороди, Е. Фрома, Ф. Шелінка. У психолого-педагогічній науці поняття творчості та особливостей творчого процесу розкриті у розвідках Д. Богоявленської, Д. Гілфорда, С. Медніка, О. Пономарьова, Е. Торренса, К. Роджерса, В. Ротенберга, С. Рубінштейна, П. Енгельмейєра, та інших. Особливості і характерні риси творчості вказані у працях В. Моляко, В. Роменця, О. Сервіна.

Питання розвитку ініціативності особистості розглянуті в роботах Л. Виготського, П. Іванов, Я. Пономарьова, Л. Попов, В. Ляшенко, Н. Степашова та інших. Сутнісні характеристики поняття «ініціативність» розкриті у працях К. Альбуханової-Славської, Ф. Гонобліна, В. Лозова, П. Рудика, Т. Тищенко. Різні аспекти проблеми розглядалися у дисертаційних дослідженнях М. Говорова, І. Добрянського, Є. Дудкіна, Л. Новікової, О. Трошкіна.

На особливу увагу заслуговують дослідження психічної й особистісної активності (А. Лазурський, В. Небиліцин), творчої ініціативи (Д. Богоявленська, Г. Молчанова, О. Савенков, Г. Ципін), розвитку творчої особистості (Н. Литвинова, С. Мірошник, В. Моляко, В. Рибалка, М. Титаренко), креативності особистості (Л. Баранова, Д. Хомяков), формування творчої ініціативи (Л. Хабірова), зокрема, засобами музичного мистецтва (Л. Руденко, В. Фрицюк).

Аналіз наукового доробку свідчить про значний інтерес вчених до проблеми творчості в різних галузях. Водночас ґрунтовні теоретичні напрацювання та практичні дослідження в мистецькій освіті супроводжується недостатньою розробленістю методичного супроводу. Актуальність даної проблеми вплинула на вибір теми нашої дипломної роботи «Формування творчої ініціативи підлітків у процесі позаурочної співацької діяльності».

Мета дослідження полягає у розробці й теоретичному обґрунтуванні методики формування творчої ініціативи підлітків у процесі позаурочної співацької діяльності.

Відповідно мети дослідження визначено такі **завдання**:

1. Проаналізувати стан розробки досліджуваної проблеми у філософській, психолого-педагогічній та мистецтвознавчій літературі;
2. Обґрунтувати теоретичні засади формування творчої ініціативи в сучасній освіті;
3. Уточнити сутність поняття «творчої ініціативи» та особливостей її прояву у процесі позаурочної співацької діяльності підлітків;
4. Охарактеризувати специфіку формування творчої ініціативи здобувачів підліткового віку у процесі співацької діяльності;
5. Розробити методичну модель формування творчої ініціативи підлітків у процесі співацької діяльності;

6. Запропонувати методичні рекомендації щодо формування творчої ініціативи підлітків у процесі позаурочної співацької діяльності.

Об'єкт дослідження – позаурочний освітній процес у закладах загальної середньої освіти.

Предмет дослідження – шляхи формування творчої ініціативи підлітків у процесі позаурочної співацької діяльності.

Для досягнення мети та вирішення поставлених завдань використано комплекс **методів науково-педагогічного дослідження**: теоретичні (аналіз психолого-педагогічних, мистецтвознавчих та навчально-методичних джерел з досліджуваної проблеми; аналіз типових програм, календарних планів, навчальних посібників, методичної літератури з метою розробки змісту методичних рекомендацій), емпіричні (спостереження, аналіз, порівняння, структурування, групування), практичні (проведення різноманітних видів позаурочної співацької діяльності, розробка і систематизація методів, засобів, форм і прийомів формування творчої ініціативи підлітків у процесі позаурочної співацької діяльності).

Наукова новизна дослідження полягає в:

- актуалізації проблеми формування творчої ініціативи підлітків у процесі позаурочної співацької діяльності, обґрунтуванні теоретичних і методичних засад;
- розробці методичних рекомендацій щодо шляхів формування творчої ініціативи підлітків у процесі позаурочної співацької діяльності.

Практична спрямованість дослідження полягає в методичному забезпеченні процесу формування творчої ініціативи підлітків у процесі позаурочної співацької діяльності. Методичні рекомендації можуть бути використані здобувачами вищої освіти, вчителями музичного мистецтва і мистецтва для впровадження в освітній процес позаурочної співацької підготовки здобувачів підліткового віку закладів загальної середньої освіти.

Апробація і впровадження результатів. Результати дипломної роботи висвітлені у виступах магістранта на IV Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Проблеми мистецько-педагогічної освіти: здобутки, реалії та перспективи:» (м. Суми, 18-19 травня 2022 року) (Додаток Л), V Міжнародній студентській науково-практичній конференції «Іван Карабиць – Композитор. Митець. Громадянин», присвяченої 20-річчю вшанування його пом'яті (м. Кропивницький, 19 травня 2022 року) (Додаток І-К); щорічній студентській науковій конференції Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (м. Чернівці, 21-24 квітня 2020 р., 20-22 квітня 2021 року та 12–14 квітня 2022 року).

Структура роботи: дипломна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, додатків і списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи складає 92 сторінку. Обсяг основного тексту 72 сторінки. Робота містить 3 рисунки, 2 таблиці, додатки, які розміщені на 11 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ІНІЦІАТИВИ ПІДЛІТКІВ У ПРОЦЕСІ СПІВАЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Змістовно-категоріальний аналіз поняття «творча ініціатива»

У Концепції виховання дітей і молоді в національній системі освіти одним з основних напрямків національного виховання є «активність, самостійність і творча ініціатива учнівської молоді та об'єднання педагогічного керівництва з ініціативою і самодіяльністю учнів, утвердженням життєвого оптимізму, розвиток навичок позитивного мислення» [43].

В епоху Середньовіччя поняття творчості пов'язували з впливом християнської культури. Творчість Бога як творця світу сприймали як вольовий прояв. В часи Відродження творчість пов'язують із унікальністю та геніальністю окремих особистостей. Увага спрямовується на процес творчості і особистість самого генія, його безмежну творчу енергію і силу. Даний період спрямовується на визначення розгляду історії як результату творчої діяльності людини.

Відомим філософом Кантом встановлено, що творчість представляє собою поєднання між уявним результатом та розумових мисленнєвих актів. Послідовником визначного філософа був Ф. Шелінг, котрий пояснював акт творчості тим, що генії працюють в особливому стані натхнення. Водночас вчений наголошував на тому, що творчий процес є інтуїтивним та несвідомим. За визначенням Ф. Шелінга, таким чином «людина зустрічається із Всевишнім, доторкається до Абсолюту» [24, с.352].

На початку XX століття на особливу увагу заслуговують філософські погляди екзистенціалістів. Так, А. Бергсон пояснював творчість як життєве стремління, постійне народження чогось нового. Але на відміну від

попередників у поглядах філософа творчість має особистісно-духовне начало й особливість закінчуватись. Видатний філософ Е. Фром у своїх роботах розглядав творчість як можливість пізнавати, дивуватись, здатність віднаходити вихід з складних ситуацій, рішення нестандартних завдань, націлюватись на відкриття нового [24, с.31].

Цінним є доробок М. Бердяєва, котрий говорив про те, що творчість є нагородою Бога. Філософ наголошував, що творчість є характеристикою людини. Так, він виокремив три елементи творчості:

- свобода, що виступає як потенціал новизни;
- талант, хист, геній;
- вже створений Світ, в якому творчість відбувається і з якого творчість черпає матеріал [24].

Особливо важливими у теорії творчості є погляди українського філософа Г. Сковороди. Відомий мислитель підкреслював, що в людині природою закладені великий творчий потенціал (можливості). Але для його розвитку мають бути створені певні умови. Важливими є дані умови в педагогіці, оскільки лише віра і любов сповнюють душу творчою енергією [81, с.125].

У праці ще одного відомого українця І. Франка вказане значення впливу суб'єктивного фактору на творчу особистість. Важливого значення у акту творчості поет надає підсвідомості людини.

У психолого-педагогічній науці розроблена культурно-історичної теорії, де творчість розглядається як діяльність людини, спрямована на утворення чогось нового (речей, думок, почуттів), тощо (Л. Виготський). Вчений зазначав, що творчість дитини – це розумова й практична діяльність, результатом якої є створення оригінальних, неповторних цінностей. Психолог писав, що «творчою ми називаємо таку діяльність, яка створює щось нове, однаково, чи буде це створене творчою діяльністю будь-якою

річчю зовнішнього світу або побудовою розуму або почуття, яке живе та виявляється тільки в самій людині» [20, с.241].

Творчі здібності особистості – це синтез її властивостей, рис характеру, що характеризують ступінь їх відповідності вимогам до певного виду навчально-творчої діяльності та обумовлюють рівень результативності цієї діяльності.

Прихильники культурно-історичної теорії вказували на те, що творчий акт є свідомим і керованим процесом. С. Рубінштейн вважав, що неможна не брати до уваги спонтанність великих відкрить, але у своїх дослідженнях говорив про те, що вони є результатом тривалих мислинневих операцій. С. Рубінштейн дає таке визначення творчості – «це діяльність людини, метою якої є творення нових матеріальних і духовних цінностей, що мають суспільну значимість» [71, с. 214]. Вчений трактує своє розуміння процесу творчості, де приділяє особливу увагу критерію суспільної значущості. Завершальний продукт творчості повинен нести соціальну цінність в історії розвитку не тільки самого творця, але й в історії розвитку науки та мистецтва.

Важливими є погляди О. Пономарьова, який встановив зв'язок творчого процесу із психічними якостями особистості. Вчений таку взаємодію ототожнює із розвитком, який сприяє психічному розвитку дитини через реалізацію внутрішніх ідей [69].

Розуміння «творчості» як внутрішньої особистісної активності психіки людини закладені в концепціях Д. Богоявленської та В. Ротенберга. Саме В. Ротенберг вказував на те, що творчість пов'язана із пошуковою активністю. Дане поняття він трактує як активну поведінку індивіда у невизначених умовах, коли він не може передбачити і спрогнозувати результати своєї активності.

За В. Ротенбергом, творчість – це зразок пошукової активності під час вирішення складних інтелектуальних завдань. Вчений переконує, що при

цьому мозок людини не потребує додаткової стимуляції. Також здатність до такої пошукової активності слугує стресостійкості, життєвої витримки, умінню поводитися у непростих конфліктних ситуаціях [73].

На думку Д. Богоявленської, інтелектуальна активність, яка є актом творчості народжується в результаті взаємодії мотиваційних та інтелектуальних компонентів особистості. Таким проявом активності вважається інтелектуальна ініціатива, яка не спричинена ні зовнішньою оцінкою, і тим більше, ніякими практичними потребами [12, с. 28]. З огляду на це, творчість, яка не стимулюється ззовні, проявляється прагненням активності вийти за рамки даної проблеми.

Українська науковиця І. Львова розглядає чотири підгрупи особистісних якостей людини:

- *світоглядну*, яка пов'язана із активною життєвою позицією, позитивним настроєм, відданістю своїй справі, відповідальністю, патріотизмом, високим почуттям обов'язку, прагненням до творчого процесу, особистісного духовного зростання, тощо;
- *ціннісну*, яка містить щирість, тактовність, толерантність, доброзичливість, критичність;
- *інтелектуальну*, особливістю якої є далекоглядність, спостережливість, гнучкість розуму, самостійність і незалежність думки, варіативність і оригінальність мислення, ерудованість, захоплення діяльністю, ініціативність;
- *вольову*, яка передбачає наявність цілеспрямованості, сміливості, наполегливості, витримки, стійкості, відваги, енергійності, впевненості у власних силах [63, с.362].

Саме такі якості за І. Львовою вказують на те, що особистість розвивається й просувається вперед у своєму становленні.

Водночас різні науковці зосереджуються на різних складових творчого процесу. Деякі виділяють одні, інші розглядають систему

взаємодоповнюючих процесів. До прикладу, за П. Енгельмейєром існують три стадії творчого процесу:

- а) *бажання* (задум, ідея);
- б) *знання* (роздуми, план дій, схема);
- в) *уміння* (здатність до оптимальної реалізації задуму) [64, с.412].

Важливими для проблеми розгляду питання творчості відіграє концепція креативності Д. Гілфорда та Е. Торренса. Автори даної теорії також вбачають креативність як творчу пізнавальну здатність. Вчені вбачали відмінність між конвергентним та дивергентним мисленням. Так, при першому, людині доводиться знаходити рішення за умови безлічі при різних умов. При другому, напрям думки має кілька шляхів, що в результаті призводить до неочікуваних оригінальних висновків. Науковці операції дивергентного мислення вбачали як основу креативності.

За Д. Гілфордом можна виокремити основні параметри креативності:

- 1/ *оригінальність* – здібність продукувати незвичайні відповіді;
- 2/ *семантична гнучкість* – здібність визначати основну властивість об'єкта, пропонувати новий спосіб його використання (вирішення проблеми);
- 3/ *образна адаптивна гнучкість* – здібність так міняти стимул, щоб була можливість бачити в ньому нові ознаки й здатності для використання;
- 4/ *семантична спонтанна гнучкість* – здібність народжувати різні ідеї в непронуманій ситуації [84, с.518].

Водночас, С. Меднік вбачає, у процесі творчості міститься як конвергентний, так і дивергентний складники. Науковець вбачає сутність творчості у здатності долати стереотипи. Основною характеристикою креативної творчої особистості С. Меднік вбачав у його здатності відходити від стереотипів [91, с.18].

У розгляді проблеми творчості на особливу увагу заслуговує психоаналітична теорія творчості З. Фрейда та К. Юнга. Основоположними в ній є взаємозв'язок мотивації і неусвідомлених актів творчості. За

3. Фрейдом, мотиви творчості мають відношення до потягу до життя (еросу), що виникає в результаті сексуальних потягів. Вчений був переконаний, що перенесення сексуальної енергії у творчу діяльність і є власне творчістю. Також вчений обстоював думку про те, що психічні процеси і підсвідомість є джерелом творчості.

На противагу З. Фрейду, К. Юнг говорив про те, що майбутні ситуації, нові думки, творчі винаходи наповнені несвідомими началами, що є зародком творчого натхнення, творчого дару. Саме в теорії К. Юнга ми вперше зустрічаємось із колективним несвідомим, яке вчений вбачає джерелом творчості [51, с.139].

Гуманістична психологія вбачає рушійною силою творчості самоактуалізацію особистості, її прагнення до реалізації своєї природи. Як зазначав А. Маслоу, саме творчість є універсальною функцією особистості, що призводить до усіх форм самовираження. Науковець зазначав, що здатність до творчості є вродженою і не вимагає неяких особливих талантів. У той же час, представник гуманістичного напрямку К. Роджерс визначив зовнішні і внутрішні умови творчості (Додаток А). Серед внутрішніх умов ним виділені наступні: відкритість новому досвіду; внутрішній фокус оцінювання; здатність до незвичних поєднань. До зовнішніх умов належать: психологічний захист і безпека; свобода самовираження [56, с.13].

Важливими компонентами творчого акту є емоції. У даному зв'язку важливими для нашої роботи є погляди низки українських вчених. Так, В. Роменець вважав особливістю творчості перехід від задуму до реального творчого продукту. Таку трансформацію науковець вбачає як вчинок індивіда. Важливим є доробок В. Роменця в розробку моделі здобуття творчих здатностей особистості від дитинства аж до зрілого віку. Цінною для нас є думка вченого про те, що формування особистості відбувається у творчості, і саме через творчість проявляється її індивідуальність. Особливостями творчості автор визначив наступне:

- яскраво виражену самоорганізацію людини;
- комунікативність особистості (передача своєї ідеї іншим людям);
- цінність самої творчості як процесу;
- реалізація себе як особистості, реалізація своєї свободи [73, с. 29].

Відомий український вчений В. Моляко головним у творчості вбачає оригінальність і новизну, створення тощо, чого не було раніше [57, с. 4]. За В. Моляко сам процес творчості переживається людиною як щось нове. Водночас науковець розглядає творчий потенціал особистості як здатність, готовність та здатність до творчої самореалізації та саморозвитку. Зокрема вченим виокремлено структурні елементи творчого потенціалу особистості:

- 1) нахили, задатки, інтереси, допитливість, спрямованість, потяг до створення нового;
- 2) швидкість у засвоєнні нової інформації;
- 3) прояви загального інтелекту;
- 4) працелюбність, цілеспрямованість, наполегливість;
- 5) швидке та якісне оволодіння навичками, уміннями, майстерністю виконання певних дій;
- 6) здібності до реалізації власних тактик і стратегій, різних проблем, завдань, пошуку виходу зі складних нестандартних, екстремальних ситуацій [57].

У розкритті проблеми творчої ініціативи важливими є погляди українського психолога В. Рибалка. Вчений розглядає творчість як процес саморозвитку, самореалізації, самотворення, саморозвитку особистості, що здійснюється на ґрунті суспільно-історичного досвіду [74, с. 53].

Відповідно аналітичних узагальнень О. Сервіна існує чотири види визначення творчості. Зокрема, творчість трактують, як:

- 1) побутову творчість (вихід за межі наявної системи);
- 2) творчість як створення нових матеріальних і духовних цінностей;
- 3) творчість як діяльність;

4) творчість як продукт діяльності [89].

За визначенням сучасної науковиці Л. Хабірової, яка вивчала проблему творчої ініціативи, творчість розглядається «як діяльність людини, результатом якої є якісно новий та оригінальний продукт, котрий має особистісне (в першу чергу) та суспільне значення [95, с.13].

Творчі здібності самі по собі не гарантують творчих здобутків. Для їх досягнення необхідний «механізм», який налагодив би роботу мислення. Саме цим механізмом ми назвемо «ініціативу». Що ж означає поняття «ініціатива» - це активна діяльність фізичної особи, що спрямована на досягнення певної цілі. Вказує на здатність до самостійної дії, внутрішнє спонукання до нових форм діяльності.

Рис. 1.1. Індивідуальні якості розвитку творчих здібностей

У психолого-педагогічній науці проблема вивчення розвитку ініціативності особистості висвітлюється в роботах Б. Ананьєва, Л. Виготського, Я. Пономарьова, Н. Левитова, В. Ляшенко, Н. Степашова. Сутнісні особливості поняття «ініціативність» висвітлюється у наукових працях Ф. Гонобліна, П. Рудика, Б. Теплова. Різні аспекти проблеми розглядалися у дисертаційних дослідженнях М. Говорова, І. Добрянського, Є. Дудкіна. В Україні проблема знайшла відгук у роботах Л. Новікової, Г. Сорокі, О. Трошкіна та інших науковців.

Аналіз досліджень з цього питання показав, що серед дослідників єдиної точки зору стосовно визначення цього поняття немає. Розглянемо загальні напрямки у тлумаченні терміну для визначення сутності поняття «ініціатива».

Розглядаючи проблему розберемо терміни «ініціатива» та «ініціативність». Визначення терміну «ініціативність» у сучасній філософській та психолого-педагогічній літературі пов'язують з поняттями «творча активність», «творча особистість», «самостійність» як сукупність соціально-значущих якостей. Якщо дослідження в сфері психології та творчості ведуться досить давно, то дослідження ініціативності у теоретичному й експериментальному планах почалися зовсім нещодавно.

Як зазначає дослідник О. Трошкін, що займався питанням розвитку ініціативності майбутніх дизайнерів, Існують досить різні напрямки в обґрунтуванні сутності понять «ініціатива» й «ініціативність» у психолого-педагогічній літературі. Можна сказати, що «ініціативність – це якість особистості, у якій виявляється діяльнісний стан людини з її ставленням до змісту, характеру діяльності і прагненням мобілізувати свої морально-вольові зусилля на досягнення навчально-творчої мети. Ініціатива – засіб вияву певної якості, що є складовою діяльності учня» [90, с.27].

Ряд дослідників, таких як: М. Говоров, Б. Теплов, Н. Левітов вважають, що ініціативність слід розглядати як уміння людини діяти за своєю власною

потребою без нагадування та підштовхування, вміння нести відповідальність за свої дії і вчинки. До того ж, етимологічний аналіз слова «ініціатива» дає нам значення «входжу, наставляю» [88].

У тлумачному словнику В. Даля зазначено, що ініціатива – це «начинаніє, зачинаніє, учинаніє» [28]. На основі семантичного аналізу можна зробити висновок, що зміст полягає у тому, що людина, яка виявляє ініціативність спонукається внутрішніми метою і цінностями.

На думку дослідників О. Радугіна, Ф. Гोनобліна ініціативність характеризується як якість волі, пов'язана зі ставленням людини до праці, що виявляється в умінні працювати творчо, здійснюючи вчинки з власної ініціативи. Це дало можливість науковцям виділити зв'язок ініціативності і вольових якостей особистості.

Видатний психолог та філософ К. Абульханова-Славська розглядає ініціативність як одну з найважливіших форм соціальної активності, яка виступає проявом особистісного інтересу, творчого ставлення до дійсності. Ініціатива – це насамперед зберігання особистістю творчої або авторської позиції в процесі діяльності. Дана форма виступає як причина початку і розгортання діяльності [2].

Ряд дослідників розглядають ініціативу і самостійність як основні ознаки, що визначають рівень розвитку самодіяльності (Т. Тищенко, Н. Татарнікова).

Д. Богоявленська, Л. Попов розглядають ініціативу як інтелектуальну властивість особистості. На думку Л. Попова, інтелектуальна ініціатива – це прояв творчості, здатність до пошуку завдань, проблем, нових засобів дій, вищим проявом яких є самостійна постановка проблем [12; 70].

У працях деяких дослідників ініціативність розглядається як показник вищої форми активності особистості, таких як – В. Лозова, А. Цаболова та ін. Розглядаючи ознаки, на основі яких визначається поняття «активність» професорка В. Лозова виділяє ініціативність, як позитивне ставлення до

процесу пізнання показником активності індивіда. «Людський індивід стверджує себе як особистість там і тоді, де і коли він ... проявляє почин і ініціативу» [49, с.56].

Багато авторів розглядають ініціативність як складне утворення особистості, її інтегральну якість. Сутність ініціативи, полягає у здатності людини на самостійні вольові прояви, що виражаються у самостійній постановці мети, у самостійній організації самої дії, спрямованої на досягнення цієї мети. Саме так вважають П. Рудик, Т. Тищенко та ін. Таким чином, специфіка ініціативності, її багатофункціональність полягає в тому, що вона є основою взаємозв'язку багатьох інтегративних якостей особистості і має формуючий вплив на її розвиток (Додаток В).

На думку дослідника О. Трошкіна, найбільш істотними компонентами ініціативності є:

- спрямованість особистості на творчу діяльність;
- активність і енергійність;
- самостійність;
- здатність до реалізації особистісного почину [90, с.35].

До того ж, досить влучним є визначення науковця, що «ініціативність – це складна якість особистості, у якій виявляється діяльнісний стан людини з її ставленням до цілей, змісту, характеру діяльності і прагненням мобілізувати свої морально-вольові зусилля на досягнення навчально-творчої та професійно-практичної мети. Ініціатива – це засіб прояву даної якості, що є складовою діяльності» [90, с.40].

Узагальнюючи вищесказане, можемо зробити висновок, що ініціативність, як складна якість особистості, є показником її самостійності та активності. Реалізовувати особистісний почин у нових формах та видах діяльності, вміння діяти за власним бажанням, мати здатність у разі потреби швидко опановувати різними видами діяльності, – таке найбільш повне та точне вираження ініціативності особистості. Тому одним з основних завдань

навчання є підвищення активності особистості та включення її у різні види діяльності.

1.2. Психолого-педагогічний аспект формування творчої ініціативи здобувачів підліткового віку

Психолого-педагогічний аналіз поняття «ініціатива» формує розуміння того, що дана дефініція визначає активність, стремління, ривок. Щоб визначити саме зміст поняття творчої ініціативи з огляду психології необхідно проаналізувати сутність поняття -- «активність». Якщо розглядати методологічний аналіз даної проблеми, можемо зазначити про її багатосторонність, багаторівневість та складність.

За словами психолога А. Лазурського, поняття активності - одне з фундаментальних, вихідних понять загальної психології. Активність ототожнюється А. Лазурським з основним поняттям системи - саме поняттям нервово-психічної енергії. З точки зору знаного психолога, принциповою є відмінність волі та активності енергії. Остання виступає як внутрішнє джерело, яке визначає рівень психічної діяльності. Вчений зазначав, що активність і енергія не є вольовими зусиллями. Вони лежать набагато ширше, саме в їх основі закладені душевні прояви і процеси.

Психолог А. Лазурський досліджував прояв активності в якості головного критерію класифікації особистостей. Кількість нервово-психічної енергії, або, іншими словами, ступінь активності, трактувалась вченим як підстава, що характерна для класифікації рівнів пристосування особистості до зовнішнього середовища:

1. *Нижчий психічний рівень* - означає, що людина недостатньо пристосована до зовнішнього середовища, котре передбачає собою слабку психіку малообдарованої особистості.

2. *Середній рівень* – людина добре пристосовується до зовнішнього середовища та знаходить своє місце в ньому, відповідне внутрішньому психічному складу -- «ендопсихіка».

3. *Вищий психічний рівень* – означає, що людина прагне переробити зовнішнє середовище відповідно до своїх потреб, в даному рівні яскраво виражений процес творчості. Саме до нього належать генії і таланти [17].

Останній рівень А. Лазурський пов'язує із перетворюючою діяльністю індивіда. Змістом вищого рівня виступають саме активність, ініціатива, відкриття нових ідей, до яких має пристосовуватися суспільство.

Проблема активності та ініціативи висвітлена в багатьох роботах знаних психологів-науковців. Видатні вчені, такі як: Л. Виготський розглядав вплив історичного досвіду людства на формування активності людини. С. Рубінштейн розглядав принцип єдності свідомості, активної діяльності. Вчений зазначав, що активність не як властивість свідомості, а як якість суб'єкта і особливість особистості як суб'єкта діяльності [20, с. 10].

Д. Богоявленська вважала якісним показником, який визначає міру взаємодії особистості з оточуючим світом. Вчена зазначала, що ініціативу характеризує творчий продуктивний або репродуктивний пасивний характер прояву активності у конкретному акті діяльності [13].

Поняття активності визначає якість особистості як суб'єкта життєвого шляху. За С. Рубінштейном активність проявляється у створенні життєвої позиції, сенсу і концепції життя. Тому активність особистості розглядають як типовий для даної особистості стан, який відображається в узагальненому ціннісному способі вираження й реалізації життєвих потреб. За С. Рубінштейном та Д. Узнадзе до них відносяться потреба в активному, життєвому самовираженні та необхідність визнання себе як особистості [53].

О. Леонтьєв визначає активність як здібність до перетворення особистості відповідно до поставленої нею мети [48, с. 23]. Психолог В. Небиліцин пропонує власне визначення активності: «Поняття загальної

активності об'єднує в собі групу особистісних якостей, які обумовлені внутрішньою потребою, тенденцією індивіда до ефективного освоєння зовнішньої дійсності. Така потреба може реалізовуватись або в інтелектуальному, або рухомому, або соціальному плані, і у відповідності з цим можуть бути виділені кілька видів загальної активності» [58, с. 22].

Так, В. Небиліцин вказує, що психічна активність є характеристикою темпераменту, як структурного компоненту. Саме така характеристика психічної активності відноситься до динамічної сторони психічної діяльності. У той же час Б. Теплов зазначав, що основоположні характеристики нервової системи стосуються не змістовної, а процесуальної сторони діяльності особистості. Натомість, В. Небиліцин не ототожнює психічну й особистісну активність. Дані характеристики особистості він розводить, вказуючи на те, що особистісну активність характеризують три сторони:

- *результативна сторона* (реальні досягнення);
- *змістовна сторона* (комплекс моральних та інтелектуальних установок, мотивів, інтересів);
- *динамічна сторона* (розподіл у часі, інтенсивність, темп) [71].

Аналізуючи теорії активності особистості, важливо зрозуміти причини активності, мотивацію людини, її здатність вести себе так, а не інакше в тих чи інших умовах, життєвій ситуації. Потребує аналізу розгляд внутрішніх джерел психологічного механізму прояву активності.

Засновник теорії та практики психоаналізу З. Фрейд, переконував, що до активності особистість призводять інстинктивні потяги, які передаються спадково і властиві їй від самого народження. У різних напрямках «неофрейдизму» внутрішнім джерелом активності є «корінна тривога» (за К. Хорні), «прагнення до успіху, влади, слави, переваги над іншими» (за А. Адлером), «прагнення до любові» (за Е. Фромом) та інше.

Психологи-гуманісти вважають, що активність індивіда спричинене прагненням людини до реалізації свого життєвого потенціалу, самоактуалізації (А. Маслоу), що є вищим рівнем творчої потреби [86].

Натомість виникнення внутрішніх стимулів активності людини доцільно розглядати в контексті потребово-мотиваційної складової. Саме спрямованість особистості, її потреби і прагнення свідчать про особистісну значимість її активності обумовлену психологічними модальностями (за К. Абульхановою-Славською) [2, с. 40]. Прояв особистістю активності характеризується її ставленням до певної діяльності, поставленої мети і завдань. Науковиця у своїх працях обґрунтовує поняття задоволеність як результат активності, необхідний для її прояву, що складає цілісну модель семантичного контуру активності [2, с. 229].

Важливу категорію для нашого дослідження обґрунтовує О. Петровський. У своїх працях психолог розглядає інтенціональність як важливу специфічну якість активності особистості. Відтак, автор свідчить, що зародження активності відбувається в самій особистості, тому процес активності підпорядкований принципу самопричинності [64].

Беручи до уваги аналіз вище зазначених праць відомих науковців, можемо констатувати, що в психології поняття ініціатива розглядається як один із рівнів активності особистості. У взаємозалежності структурних елементів психологічної реальності активність розглядається як особистісне відношення людини до зовнішнього світу і до самої себе. Водночас ініціативу прийнято вважати вільною формою вираження власних потреб, самореалізації, аспектом діяльності, когнітивного пізнання, власної творчої діяльності [1, с. 31].

За визначенням К. Альбуханової-Славської ініціатива, яка є активністю утворюється від особистісних мотивів і домагань людини: її потреб, відповідальності, ставлення особистості до діяльності, життєвої необхідності. Вчена вказує, що активність можна структурувати за часовими життєвими

проміжками і простором (міжособистісний, соціальний, психологічний) та ціннісними орієнтаціями (скеровує поведінку, спілкування, діяльність) [1].

К. Альбуханова-Славська розглядає ініціативу як наявність особистісної творчої позиції у виконанні тієї чи іншої діяльності. Ціна низка вчених І. Бех, Т. Коновалова, Н. Теплінський під ініціативою розуміють певну форму активності індивіда, котра розгортається в реальному житті і реалізується у практичній та інтелектуальній сферах. У своїй праці В. Теплінський трактує ініціативу як суміщення вольових та інтелектуальних властивостей людини, готовність особистості вболівати за певну діяльність, знаходити різноманітні варіанти боротьби із труднощами, які зустрічаються на шляху до реалізації власної мети [71].

Розглядаючи поняття креативність Д. Богоявленська ототожнює його значення із ініціативністю – властивістю особистості, котра утворюється як індивідуальна самостійна активність суб'єкта. Така активність є внутрішньою, не керованою ззовні. Вона виникає як певна проблема, що перед собою ставить сам індивід. Водночас при її вирішенні час, складність і темп дії не відіграють особливого значення [12, с. 144–148].

Так само ініціативу трактує Г. Молчанова. Вчена обґрунтовує сутність поняття як спонукальну силу людини, яка проявляється особистим починанням й реалізується пошуком оптимальних методів і підходів до здійснення задуманого, стимулюванням волі до реалізації запланованої програми дій. Важливого значення набуває відчуття неочікуваного, нового, незвичного і оригінального [54].

Порівняння понять ініціатива та активність свідчить про те, що вони схожі за своїми функціональними призначеннями. Водночас, вони не є однаковими і мають певні відмінності. Саме власно виявлена ініціатива спонукає людину до активності і прояву активних дій. Тобто ініціатива – це внутрішній імпульс, який проявляється готовністю до дії. Аналізуючи

поняття творчість і активність можемо стверджувати, що творча ініціатива є показником творчої активності індивіда.

У психолого-педагогічній літературі не існує єдиного підходу до визначення категорії творча ініціатива. За переконаннями психологів саме внутрішнє стремління особистості є джерелом ініціативи, яке зумовлене власними можливостями і зовнішніми обставинами. Поняття «творча ініціатива» вказує на твору спрямованість внутрішньої активності особистості на створення чогось нового.

Здійснивши сутнісний аналіз понять «творчість», «творчий потенціал», «ініціатива», «ініціативність», ми дійшли висновку, що «творча ініціатива є формою прояву активності особистості, опосередкованої її відношенням до конкретної діяльності, результатом чого виступає якісно новий та оригінальний продукт (об'єкт), особистісно значимий для суб'єкта» [94, с.19].

Основним завданням кожного педагога є всебічний розвиток дитини як особистості. Кожна дитина по-своєму є унікальною, тому завдання вчителя допомогти розкритися, підтримати та проявити себе. У процесі музичного розвитку здобувачів освіти особливе місце займає підлітковий вік. Водночас, специфіка підліткового віку відображається у його розумінні як «важкого», «перехідного», «переломного» періоду. Саме в цей час формуються моральні ідеали, принципи, переконання, художньо-естетичні смаки, закладається система ціннісних орієнтацій і соціальних установок. Регулятором поведінки підлітка стає сформований ним внутрішньо прийнятний ідеальний образ – емоційно забарвлений. Саме він є критерієм оцінювання інших оточуючих людей. Для підлітків ідеалом виступають люди незвичної долі, героїчні особистості, мужні, вольові, рішучі, які у просуванні до мети долають різні труднощі. У дітей даного віку надзвичайно загострюється почуття власної гідності й прагнення до самоствердження.

Підлітковий період співпадає із навчанням здобувачів у 5-9 класах. У даний період зміни в організмі дітей пов'язані із його загальними ростом і становленням серцево-судинної системи. Обсяг серця зростає у два рази, збільшується також діаметр судин, в результаті чого мозок не отримує необхідної кількості крові. Діти починають швидко втомлюватися. Відтак причиною різних невмотивованих вчинків можуть стати нервові перенавантаження.

Даний період характеризується процесом статевого дозрівання і пов'язаний і з змінами в психіці. Зокрема, зростає інтерес до протилежної статі, налагоджуються стосунки між дівчатами і хлопцями, з'являється перша закоханість, робляться спроби прилучитися до інтимного світу дорослих. У процесі мистецького навчання необхідно враховувати дані особливості, оскільки саме музика створює умови для ознайомлення учнів із світом високих почуттів: любові, поваги, пошани. Вже у старших класах базової школи (7-9) може спостерігатись переоцінка цінностей.

У дітей даного віку надзвичайно загострюється почуття власної гідності й прагнення до самоствердження. Вони починають критично ставитись до поведінки і вчинків людей, відзначають слабкі і сильні сторони, оцінюють їх і порівнюють себе з ними. У дітей підліткового віку проявляється також цікавість до себе – саморефлексії (самооцінці). В результаті критичного сприйняття себе формується активне самовиховання. Відсутність розуміння даних особливостей з боку вчителів може призвести до внутрішнього опору, неслухняності дітей. Зрозумілим є той факт, що підлітки у своєму навчанні будуть прислухатись до вчителів знаючих і вимогливих, тактовних і справедливих, таких, які вміють захопити вивченням свого предмету.

У підлітковому віці відбувається активне формування уваги, мислення, творчих здібностей. Але сприйняттю підлітків властиві основні особливості, котрі спостерігаються у сприйманні молодших школярів. Зокрема, воно

пов'язане із руховими переживаннями. Дітям підліткового віку подобається художньо-зображальна музика із яскравими образами.

Підлітковий вік є фундаментом, де відбуваються зміни в самосвідомості, пізнавальній активності, розвитку креативності та формування як особистості. Тож для формування успішної та гармонійної особистості основними аспектами є креативність та самостійність, гнучкість мислення та творча ініціативність, а також творче сприйняття дійсності.

Важливим аспектом є допомога з боку вчителя, оскільки підлітковий вік є кризовим періодом, пов'язаним із фізіологічними змінами, активним зростанням, самокритикою та порівняння себе із однолітками. Важливо в цей період налагодити дружні відносини, взаєморозуміння, та налагодження творчої атмосфери в колективі. Збереження та розвиток ініціативи у підлітковому віці можливі під час творчих методів навчання, особистісного діалогу, постановки проблем, які хвилюють підлітків, що суттєво вплине на продуктивність та допоможе значно уникнути проблеми інтересу до навчання.

У формуванні творчої ініціативи підлітків необхідно враховувати положення В. Моляко. За визначенням науковця, творчу дитину вирізняє кілька особистісних характеристик. Вона є:

- активною, постійно занятою, готова працювати більше, ніж інші;
- проявляє наполегливість у досягненні поставлених перед нею цілей;
- проявляє допитливість, хоче більше знати, досягати успіхів у навчанні;
- краще за інших займається самостійною роботою;
- здатна до критичного мислення, заглиблення у сутність проблеми;
- проявляє зацікавленість у підтвердженні відповідей на свої запитання;
- захоплюється проблемними питаннями, нестандартним викладом матеріалу з боку викладача;

- у порівнянні з іншими дітьми найбільш чітко розкриває зв'язок між явищами і предметами, спільні і відмінні риси, вміє аналізувати, класифікувати і систематизувати об'єкти [84, с.474].

Важливим для проблеми формування творчої ініціативи підлітків є позиція О. Савенкова, котрий виокремлює різні групи характеристик обдарованої особистості. До однієї з них належать: підвищений пізнавальний інтерес, допитливість, оригінальність мислення, легкість до створення ідей, концентрація уваги, хороша пам'ять, особливості здібностей та інтересів. До іншої групи належать такі характеристики особистості, як самостійність, перфекціонізм, лідерство, самоактуалізація, емоційний розвиток [71, с.55-56].

Отже, можемо зробити висновок, що підлітковий вік є найбільш сприятливим періодом для формування творчої ініціативи особистості. Саме здобувачі підліткового віку прагнуть до самовираження, критичного аналізу, прояву самостійності, лідерських якостей, незалежності власної думки, самоактуалізації.

1.3. Специфіка формування творчої ініціативи підлітків у процесі позаурочної співацької діяльності

Проблема цілеспрямованого формування творчої ініціативи особистості є однією з найбільш актуальних і складних. Розвиток ініціативності у підлітків розвиває вміння різнобічно мислити та сприяє виникненню нових оригінальних ідей. Проте, найголовнішим є мотивація до діяльності.

Підлітки у пошуках морально-естетичного ідеалу звертаються передусім до музичного мистецтва. Змістове наповнення музичного твору стає для дитини підліткового віку засобом активної творчої діяльності. Через порівняння себе із художньо-образним ідеалами героїв підлітки пізнають себе,

сторони своєї особистості. Співпереживання героям музичних творів, уявлення себе на їх місці через мистецтво дає можливість ставати співучасниками творчого процесу, котрий виходить за межі існуючого життєвого досвіду і можливостей здобувачів. Саме твори музичного мистецтва, перетворюючи внутрішній план підростаючої особистості стають дієвим засобом морального виховання і творчого розвитку підлітка.

Дослідження соціологів вказують, що у структурі художньо-естетичних інтересів дітей підліткового віку музика і музично-виконавська діяльність виходять на чільне місце. Вже традиційно співацьку діяльність в аспекті музично-виконавської діяльності визнано найдоступнішою. По-перше, вона може здійснюватися без ґрунтового знання теорії музики. По-друге, кожна дитина від природи володіє голосовим апаратом – співацьким інструментом. Відтак, співацька діяльність є досить комфортною для створення творчого середовищем, в якому кожна дитина спроможна проявляти свої здібності, таланти й особистісні ініціативи.

Однією з ефективних форм музично-естетичного виховання у закладах загальної середньої освіти є позаурочна (позакласна) робота. Її основними завданнями є:

- а) залучення здобувачів освіти до прекрасного;
- б) ознайомлення їх з творами мистецтва;
- в) організація естетичної діяльності учнів;
- г) здійснення творчого розвитку підростаючого покоління.

Окремі форми позаурочної співацької роботи охоплюють великі групи учнів (вокальні ансамблі, хорові колективи, вокально-інструментальні ансамблі), інші – задовольняють індивідуальні інтереси, запити, нахили (сольний академічний спів, сольний естрадний спів, малі вокальні форми(дуети, тріо, квартети, тощо). Усі зазначені форми позаурочної співацької діяльності сприяють формуванню і розвитку творчої особистості.

Індивідуальна і колективна співацька діяльність в процесі позаурочної роботи є досить корисною, оскільки дає підліткам можливість зняти психологічну напругу, активізувати загальмовану психо-емоційну сферу. Залучення учнів до співацької музично-виконавської роботи – розширює світогляд підлітків, розвиває бажання зробити щось по-своєму, робити нове, оригінальне. Співацька діяльність сприяє розвитку творчості, ініціативності, внутрішнього потенціалу, а також духовному збагаченню підлітків.

Дослідники діляться досить різними поглядами стосовно можливості педагогічного впливу на становлення творчої особистості. Так, О. Сисоєва вказує, що розвиток творчих здібностей дітей передбачає цілеспрямоване, науково обґрунтоване конструювання змісту учіння, його дидактичного забезпечення, форм контролю і методів стимулювання творчої навчальної діяльності учнів [80, с. 111].

Аналіз психолого-педагогічних праць свідчить, що розвиток творчої ініціативи й творчого потенціалу особистості залежить від широкого комплексу різноманітних факторів: успадкованих задатків, особливостей соціального оточення, предметного середовища, характеру діяльності та міжособистісної взаємодії з оточуючими людьми, форм, методів і змісту освітнього процесу, особливостей сімейного виховання, стилю педагогічного спілкування.

Так, А. Осборн у своїх працях дослідив, що для розвитку творчої уяви учнів важливе значення має створення доброзичливої, невимушеної атмосфери під час занять. Дослідник наводить кілька основних шляхів розвитку творчості учнів у процесі навчання:

- забезпечення життєвим досвідом як основою для формування здібності уявляти;
- розв'язання загадок та залучення до музично-дидактичних ігор;
- ознайомлення із музичним мистецтвом;

- виконання вправ, що стимулюють уяву через тренування як розуму, так і тіла;
- створення мистецьких творів як вправ з розвитку творчості;
- виконання практичних завдань творчого характеру [17].

Водночас, як вказує В. Моляко, особистості, які займаються творчістю, постійно переборюють безліч труднощів. Науковець вважає, що існують внутрішні і зовнішні перешкоди здійснення творчого процесу.

Серед внутрішніх труднощів, з якими доводиться зустрічатися творчій особистості вчений виокремлює:

- лінощі, незібраність;
- незацікавленість у роботі;
- хвороби, незадовільний психічний стан;
- погані звички;
- робота без режиму;
- невміння організувати свій час;
- негативні якості характеру та мислення.

Серед зовнішніх перешкод В. Моляко вирізняє:

- незручне середовище (приміщення, відсутність матеріального забезпечення, тощо);
- сторонні фактори і перешкоди (спека, холод, шум, тощо);
- незадовільний, поганий психологічний клімат у колективі;
- неадекватна (занижена) оцінка діяльності [57].

У той же час, займаючись питаннями творчого характеру музично-виконавської діяльності Г. Ципін виокремлює три основні фактори, які створюють особливо несприятливий фон для творчої діяльності:

- 1) коли люди намагаються виконати великий об'єм роботи (більший у кількісному відношенні), ніж вони можуть зробити;
- 2) коли намагаються зробити цю роботу у скорочений, обмежений термін часу, постійно себе пришвидшуючи;

- 3) коли робота через певні обставини пов'язана із жорсткою установкою на успіх; коли потрібен не просто високий результат, а самий високий – переможний результат; коли сама думка про можливість невдачі паралізує свідомість і волю [98, с.215-216].

Зазвичай ідеальних умов для творчості не існує, але все ж таки є певні особливості і характеристики оптимальної творчої роботи. Перш за все вона повинна бути неспішною. Саме творча думка, яка заслуговує уваги, повинна «визріти», що потребує як затрат енергії так і певного проміжку часу.

Одним із важливих завдань нашого дослідження є з'ясування педагогічних умов, які забезпечують реалізацію на практиці розвивального потенціалу позаурочної роботи та сприяють тим самим формування і розвиток творчої ініціативи учнів підліткового віку.

У ході обґрунтування теоретичних засад нашого дослідження, під педагогічними умовами ми розуміємо «особливості організації освітнього процесу, котрі стосуються його складових: суб'єктів, характеру взаємодії між ними, змісту, форм, методів і засобів» [63, с.68].

Аналіз педагогічних досліджень останніх років переконує про наявність значного інтересу науковців до проблеми факторів і умов розвитку різноманітних феноменів, що характеризують творчий потенціал особистості. Серед таких робіт праці Л. Руденко, М. Титаренко щодо розвитку творчої ініціативи та творчих здібностей розвитку ініціативи [95], дослідження С. Мірошник, О. Расказова творчої про зміст і особливості творчої діяльності [53]. Особливу дослідницьку увагу становлять для нас праці щодо творчої компетентності, творчого потенціалу, креативного мислення (Т. Волобуєва, Є. Яковлева, Л. Баранова), творчої особистості в цілому (Н. Литвинова, В. Рибалка, М. Вайновська).

Дослідницька позиція науковців зосереджена на різноманітних аспектах і засобах розвитку творчих здібностей і потенціалу особистості. Так, у розвідках М. Титаренко розвиток творчих здібностей учнів

розглянутий з позиції застосування засобів театрального мистецтва. У працях С. Руденко, зокрема – засобами музичного мистецтва, у С. Піскун – під час вивчення дисциплін загальноосвітнього напрямку.

Беручи до уваги певні відмінності у підходах різних авторів та вік досліджуваних респондентів (дошкільний вік, молодший, підлітковий вік, здобувачі передвищої і вищої освіти), можемо зробити висновки проте, що у науковці акцентують увагу на різних педагогічних умовах щодо творчого розвитку творчої особистості.

Так, розглядаючи проблему формування креативності майбутніх учителів музики, В. Фрицюк до основних педагогічних умов розвитку творчої особистості внесла: творчу мотивацію, формування уявлень про сутність творчості, активізацію самостійної творчо-пошукової діяльності, забезпечення зразків креативної поведінки, створення підтримуючого середовища [58].

У той же час, Д. Хомяков досліджує можливості розвитку креативності підлітків засобами арт-терапії (різноманітних технік зображення, «образних» творчих завдань, музики) [36]. На думку науковця, необхідними педагогічними умовами розвитку креативності здобувачів середньої базової освіти з використанням засобів арт-терапії, виступають:

- ціннісне ставлення до особистості кожної дитини і продуктів її творчої діяльності з боку педагога;
- наявність у педагога емоційної гнучкості, толерантності, уміння надавати допомогу, підтримку, використовувати різноманітні засоби зображення;
- надання учням свободи вибору в творчому виконанні роботи [36, с.15].

За визначенням Л. Баранова розвиток творчої ініціативи у юнацькому віці можливий за таких умов:

- здійснення спонукаючого активізуючого впливу на структурні компоненти розвитку ініціативи – інтуїтивні (уява, враження, інсайт, інтуїція) та раціональні (предметний, операційний, особистісний, рефлексивний);
- формування раціональних компонентів ініціативи через аналіз предметних ситуацій і виявлення суперечностей, вибір логічно суттєвої інформації, пошук аналогій і відмінностей між досліджуваними об'єктами, формулювання висновків, графічну репрезентацію проблеми і способу рішення, складання тез вирішення проблеми і висновку [35, с.63].

Сучасна науковиця Г. Марданова досліджуючи творчий потенціал особистості підростаючої особистості зазначила, що розвиток креативності та творчої ініціативи учнів закладів базової загальної середньої освіти буде ефективним за дотримання наступних педагогічних умов, серед яких провідними є:

- створення сприятливого клімату в дитячому колективі для розвитку духу творчості;
- зміна учителями внутрішнього настрою по відношенню до учнів і бачення в кожному з них творчих задатків в якій-небудь галузі знань;
- організація предметної розумової діяльності учнів на основі проблемного навчання;
- залучення учнів до науково-дослідної діяльності;
- організація системи позакласної роботи по розвитку креативного потенціалу учнів [60].

Сензитивність підліткового віку для формування творчої ініціативи підлітків обумовленим тим, що старші підлітки, разом із стабілізацією розвитку серцево-судинної системи, починають володіти надмірною енергією. Для них стає бажаною і прийнятною атмосфера подолання

труднощів. Не дивлячись на імпульсивну поведінку, підвищену збудливість, емоційну надмірність, їм подобається занурюватись у процес вирішення певних проблемних завдань і питань. У той же час підлітки даного віку не витримують стану очікування. Навчальний процес повинен бути насиченим різними видами активностей.

В учнів підліткового віку найбільш помітно проявляється прагнення до популярності. Тому таку енергію необхідно спрямовувати у творче русло, на виконання певних мистецьких завдань, що дозволяють проявити себе, продемонструвати свої таланти, здібності й унікальність. Якщо вчитель не буде враховувати у своїй роботі особливостей даного віку, то бажання проявити себе може виходити за рамки дозволеного.

У формуванні творчої ініціативи підлітків у процесі мистецької освіти доцільно враховувати, що ініціатива є різновидом колективної творчості конкретної особи або групи людей.

Саме позаурочна співацька діяльність передбачає виконання колективної діяльності – розспівування, слухання і спів вокально-хорових творів, групову концертно-виконавську діяльність. Крім того, особливістю ініціативної творчої діяльності є добровільність, внутрішня позиція особистості, її позитивне ставлення до діяльності.

Ініціативність у колективній виконавській діяльності є проявом творчості, котра реалізується постійним прагненням до самостійних дій, самовираження. Саме виступи перед широкою аудиторією, виконання індивідуальних творчих завдань сприяють виявленню гнучкості мислення, творчої самостійності та креативності підлітків.

У контексті нашого дослідження особливу цікавість викликають шляхи і можливості педагогічного керівництва творчим розвитком учнів, формування їх творчих здібностей та ініціатив учнів в умовах позаурочної співацької діяльності як невід'ємної складової освітнього процесу закладу загальної середньої освіти.

Як було зазначено вище, позакласна робота, завдяки особливостям своєї організації й добровільної участі містить значні резерви щодо розвитку творчих здібностей підлітків, сприяння їх особистісному й інтелектуальному становленню як суб'єктів творчої діяльності.

Цікавим є той факт, що Г. Марданова однією з умов розвитку креативності учнів вважає організацію позаурочної роботи. Все залежить від того, яким чином, за допомогою яких форм і методів вона організована, відповідно до яких педагогічних умов здійснюється. Відтак, можемо стверджувати, що позаурочна робота є фактором, засобом, а не педагогічною умовою розвитку творчих здібностей учнів.

За переконаннями К. Вайновської, формування творчої ініціативи особистості підлітка в освітньому процесі може здійснюватися завдяки таким педагогічним умовам, як:

- впровадження поетапного розвитку творчої особистості в освітньому процесі;
- доречне поєднання інтерактивних і традиційних освітніх технологій, націлених на забезпечення взаємодії у процесі суб'єкт-суб'єктних відносин;
- врахування індивідуальних особливостей учнів підліткового віку під час організації проблемно-пошукової діяльності;
- активізація спонукальних мотивів до творчого самовираження учня-підлітка;
- забезпечення спеціальної підготовки вчителів [18, с.6].

Отже, беручи до уваги усі вище зазначені положення, можемо узагальнити, що формування творчої ініціативи тісно пов'язане із характеристиками і такими параметрами як суб'єкт творчості (діяльність, якою замається особистість), продукт творчості (результат), педагогічні умови, за яких відбувається творчий процес.

Узагальнюючи результати наукових досліджень у галузі психології, педагогіки і музичного мистецтва, можемо виокремити наступні педагогічні умови формування творчої ініціативи підлітків у процесі позаурочної співацької діяльності:

- наявність сприятливого освітнього середовища, що стимулює вияв творчої самостійності підлітків, активізації їх спонукальних мотивів до творчого самовираження;
- врахування індивідуальних особливостей учнів;
- застосування активних технологій освітнього процесу (проблемних, проектних, інтерактивних, ігрових тощо);
- демонстрація зразків креативної поведінки у процесі співацької діяльності;
- зміна характеру міжособистісних стосунків між учителем і учнями у напрямку їх демократизації, персоналізації, діалогізації тощо.

Отже, беручи до уваги усі вище зазначені положення, можемо узагальнити, що формування творчої ініціативи тісно пов'язане із характеристиками і такими параметрами як суб'єкт творчості (діяльність, якою замається особистість), продукт творчості (результат), педагогічні умови, за яких відбувається творчий процес.

Висновки до першого розділу

Обґрунтування й розгляд теоретичних засад формування творчої ініціативи підлітків у процесі співацької діяльності дали можливість зробити певні висновки і вирішити ряд дослідницьких завдань дипломного дослідження:

- у процесі здійснення змістовно-категоріально аналізу поняття «творча ініціатива» розглянуто праці філософів, педагогів, психологів щодо

обґрунтування суміжних наукових категорій – активності особистості, творчого процесу та його складових, творчих здібностей, творчого потенціалу особистості визначення креативності та її параметрів, ініціатив, та ініціативності. Зокрема, з філософської точки зору творчість проявляється як вольовий акт, особливість людини-генія, яка володіє творчою енергією і силою, особливим станом натхнення. Окремі філософи розглядали творчість як характеристику людини, нагороду від Бога, елементами якої є: свобода, хист, світ, в якому здійснюється творчість і з якого вона народжується;

- психолого-педагогічні праці розглядають творчість як внутрішню особистісну активність психіки людини; як пошукову активність особистості; як свідомий і керований творчий акт; як розумову та матеріальну діяльність людини, спрямовану на утворення чогось нового. У результаті психологічних досліджень знаних науковців встановлено, що актом творчості є інтелектуальна активність, спричинена мотиваційними та інтелектуальними компонентами особистості; складовими творчого процесу виступають: бажання, знання, уміння;

- розглянуто критерії креативності (оригінальність, семантична гнучкість, образна адаптивна гнучкість, семантична спонтанна гнучкість); встановлено зовнішні і внутрішні чинники творчості; компоненти творчого акту, особливості творчості, якими визнано: яскраво виражену самоорганізацію особистості; її комунікативність (передача іншим); самоцінність творчості як процесу; самореалізація себе як особистості; охарактеризовано структурні компоненти творчого потенціалу особистості: задатки, інтереси, потяг до створення нового; швидкість у засвоєнні нової інформації; прояви загального інтелекту; працелюбність, наполегливість; швидке оволодіння навичками, і уміннями; здібності до реалізації власних стратегій, вирішення різних проблем.

- охарактеризовано зміст понять психічної й особистісної активності особистості. Зокрема, вказані специфічні ознаки особистісної активності, серед яких результативна сторона, змістовна сторона, динамічна сторона;

- обґрунтовано поняття ініціатива та ініціативність. Зокрема ініціатива розглядається активна діяльність фізичної особи, що спрямована на досягнення певної цілі. В той же час ініціативність характеризується як якість волі, пов'язана зі ставленням людини до праці, що виявляється в умінні працювати творчо, здійснюючи вчинки з власної ініціативи. Ініціативність є показником вищої форми активності особистості, що проявляється в самостійній постановці проблеми.

- у результаті аналізу важливих для нашого дослідження категорій уточнено зміст поняття творча ініціатива, який визначено як форму прояву активності особистості, опосередковану її відношенням до конкретної діяльності, результатом чого виступає якісно новий та оригінальний продукт, особистісно значимий для суб'єкта

- встановлено, що мотивами творчої ініціативи є потяг до життя (еросу), й прагнення до реалізації своєї природи. Саме підлітковий вік з характерним йому розвитком й прагненням до самовираження є сприятливим для формування творчої ініціативи;

- охарактеризовано психолого-педагогічний аспект формування творчої ініціативи здобувачів підліткового віку, окреслено особистісні характеристики творчої дитини, розкрито специфіку позаурочної співацької діяльності й можливостей формування творчої ініціативи; охарактеризовані її завдання і форми; обумовлено внутрішні і зовнішні фактори, що утруднюють творчий процес;

- обґрунтовано педагогічні умови, серед яких найбільш важливими є: наявність сприятливого освітнього середовища, що стимулює вияв творчої самостійності підлітків, активізації їх спонукальних мотивів до творчого самовираження; врахування індивідуальних особливостей учнів;

застосування активних технологій освітнього процесу (проблемних, проектних, інтерактивних, ігрових тощо); демонстрація зразків креативної поведінки у процесі співацької діяльності; зміна характеру міжособистісних стосунків між учителем і учнями у напрямку їх демократизації, персоналізації, діалогізації.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ІНІЦІАТИВИ ПІДЛІТКІВ У ПРОЦЕСІ ПОЗАУРОЧНОЇ СПІВАЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

2.1. Методична модель формування творчої ініціативи підлітків у процесі позаурочної співацької діяльності

Музичне мистецтво є носієм людської культури. Супроводжуючи розвиток світової історії музика містить багатий культурно-історичний зміст. Вона складає собою цінність, заворожуючи неповторною художньою красою, задовольняє духовні та культурні потреби суспільства.

Вчителі музичного мистецтва несуть відповідальність за успадкування, збереження й передачу культурної спадщини народу, естетичного розвитку особистості, культурного становлення людства. Зважаючи на те, що кожна дитина є індивідуальністю, вчителі мистецтва повинні поважати особистість учня. Вони повинні повною мірою враховувати особливості кожної дитини, поважати особливості її мислення, виявляти суб'єктивну ініціативу учнів.

Мистецька галузь у закладах загальної середньої освіти має стати стрижнем розвитку творчої особистості, а зміст навчання має бути живим, цікавим, спрямовувати учнів на активну участь у музичній практиці. Позаурочна музично-виконавська діяльність повинна розвивати творче мислення, поважати індивідуальний музичний досвід та стилі навчання, вдосконалювати естетичні здібності учнів. Важливого значення набуває примноження музично-слухацького та виконавського досвіду, стимулювання, впровадження та генерування творчих ідей, спонукання до здобувачів до прояву творчої ініціативи. Саме позаурочна індивідуальна і колективна співацька діяльність закладає хорошу основу для того, щоб вони любили музику, вивчали музичне мистецтво та насолоджувалися пісенною культурою все життя.

Позаурочна співацька діяльність є базою для активної музично-виконавської діяльності учнів, яка здана задовільнити їх особистісні бажання і прояви. Безпосередній вплив музичного твору на психічний стан здобувача є миттєвим і в більшій мірі здійснюється на фізіологію підлітка. Проте творчий процес вимагає певного часу для її народження естетичного виникнення. Повторність музичних вражень дозволяє більш глибокого зрозуміти та зануритися у музичний твір, побачити красу та естетичну довершеність, надати оцінку власним відчуттям. Таким чином, тривала повторюваність музичних вражень, що виникає під час прослуховування або виконання конкретного музичного твору чи фрагменту підлітком, має здатність до накопичення, переходить до більш високих почуттів, внаслідок усвідомленого сприйняття та відчуття того чи іншого твору мистецтва, дає можливість проявитись у найвищому ступені довершеності.

У сучасних умовах позаурочна співацька діяльність залучає здобувачів середньої школи до уявлення цілісного навколишнього світу, до загальнолюдських потреб і цінностей. Саме співацька діяльність здатна мотивувати підростаючу особистість до перетворення життєвого середовища, налагодити міжособистісну взаємодію з метою вирішення творчих завдань. При цьому звертається увага на збереження ціннісного досвіду і досягнень вокально-хорової педагогіки.

Питання формування творчої ініціативи пов'язане із проявом творчої активності. Вплив співацької діяльності на розвиток підростаючої особистості відбувається під час сприйняття і виконання образів вокально-хорового мистецтва. У даному контексті важливого значення набуває особистість вчителя музичного мистецтва – керівника ансамблевого або хорового колективу, або ж керівника індивідуального співацького розвитку учня. Складність діяльності керівника позаурочної співацької роботи у закладі загальної середньої освіти полягає в тому, що учнів перебувають на різних рівнях музично-творчого співацького розвитку. Тому, для того, щоб

досягти високого результату у співацькій діяльності учнів, педагог повинен володіти спеціальними методами формування творчої ініціативи.

У даному контексті необхідно враховувати, для учнів підліткового віку усвідомлення життєвої значущості знань відіграє важливе значення і є вагомим мотивом діяльності. Посилення інтересу до змісту співацької діяльності (творів, репетицій, спілкування, концертної діяльності) забезпечує розвиток позитивного ставлення підлітків до музичної діяльності. Водночас, розуміння громадського значення співацької діяльності сприяє формуванню художньо-пізнавальних мотивів учіння.

Тому керівнику необхідно максимум уваги приділяти формуванню мотиваційної сфери співацького навчання здобувачів. Так, важливо виробляти в учнів розуміння нерозривного зв'язку музики із життям, допомогти їм переконатися в тому, що без музики життя людини стає збідненим, неповноцінним, сірим.

Колективний та індивідуальний спів безпосередньо впливає на емоційну сферу підлітків, надихає їх та збагачує новими враженнями, примножує емоційний досвід. Вокальні твори сприяють усвідомленню того чи іншого настрою, нюансів мистецьких творів. Співацька репетиційна і концертна діяльність захоплює учнів, заряджає піднесеним станом. Таке навчання позитивно впливає на успішність виконання співацької діяльності, передбачає дотримання умов емоційної захопленості.

Емоційна насиченість в процесі позаурочної співацької діяльності є досить значущою. Вона впливає на вибірковість відношення дитини до того, що вона робить, дає можливість пізнавати змістову складову музичної культури, ступінь інтересу, палітру емоцій та розуміння того, чого саме хоче підліток, які мотиви спонукають його до прояву творчої активності.

Захопленість співацькою діяльністю дозволяє учневі здійснювати самовдосконалення, зберігати позитивний настрій і мотивувати себе до навчання. Така діяльність вказує на його ставлення до себе (до свого

фізичного та психологічного стану, до своїх здібностей, до відповідності власним ідеалам, тощо).

Насиченість та емоційна заглибленість підлітка у процес співацької діяльності впливає на продуктивність та тривалість даного процесу. Керівники і організатори даної діяльності повинні зосередити увагу на усвідомленні предмета, виховання ініціативи та творчості учнів. Не повинно бути так, щоб учитель підказував учневі своє бачення інтерпретації того чи іншого твору, а учні рідко брали участь, ставали пасивними слухачами, механічно наслідували, втрачали мотивацію самостійного навчання, втрачали інтерес до навчання.

Творча активність підлітків у процесі індивідуальної та колективної співацької діяльності виражає прагнення та готовність добровільно, свідомо здійснювати ініціативні дії. Творча ініціативність особистості підлітка характеризується підвищеним пізнавальним інтересом, креативним мисленням, оригінальністю і новизною отриманого результату. Водночас, прояв творчої ініціативи носить ситуативний характер. Вона може здійснюватися в певних умовах і в окремих видах співацької діяльності. Зазвичай обраний вид співацької діяльності має бути знайомим, учень повинен себе вільно почувати й мати певний досвід.

Прояв творчої ініціативи під час виконання співацької діяльності спрямований на активне навчання учнів, розвиток у них самостійності, формування необхідних навичок і умінь. У той же час прояв творчої ініціативи відображається на міцності знань, розвитку спостережливості, уваги, творчої уяви, музичного мислення і пам'яті. Тож серед вагомих складових формування творчої ініціативи необхідно виокремити інтерес, потребу, стимул, самостійність як джерело творчої активності.

Інтерес і увага до музично-виконавської (співацької) діяльності виступає виявом особистісного пізнання, характеризує спрямованість особистості підлітків на усвідомлення мети діяльності. Цим прояв інтересу

орієнтує підлітка, знайомить його із новими явищами і фактами, більш глибоким і повним відображенням дійсності.

Водночас, інтерес проявляється в емоційному налаштуванні. У своїй динаміці такий інтерес і увага можуть перероджуватись у нахили, потребу в необхідності здійснення певної діяльності, що викликає інтерес. Узгоджуючись із творчою ініціативою пізнавальний інтерес характеризується вибірковістю, виявляється стійкою зосередженістю особистості на об'єктах співацької діяльності.

Саме інтерес сприяє ґрунтовному засвоєнню знань. Тому залучення здобувачів до активної творчої діяльності «шляхом підбору посильних, цікавих, досить різноманітних, нових за змістом чи формою завдань, які спонукають до самостійних, активних роздумів» [63, с. 201].

У психолого-педагогічній науці ініціатива є важливим елементом морального й інтелектуального виховання. Як моральна якість ініціативність особистості вирізняється схильністю до самостійності та активних дій. У музично-педагогічній галузі ініціатив розглядається як система дидактичних принципів, що забезпечують підвищення активності студентів в освітньому процесі й розвиток музичного мислення.

Розвиток творчої ініціативи підлітків у процесі позаурочної співацької діяльності доцільно розглядати творчу здібність, постійне стремління до самостійності, активної особистісної позиції. За переконаннями багатьох науковці-музикантів (А. Козир, Г. Падалка, О. Рудницька, О. Щолокова) формування творчої ініціативи забезпечує залучення підлітків до участі у різноманітних активних формах співацької діяльності. Також стимулює творчу активність ситуації вибору способів, варіантів вирішення художньо-творчих завдань, виступи перед аудиторією, участь у концертах. Індивідуальні і колективні форми співацької діяльності передбачають розвиток гнучкості мислення, імпровізаційності, свободи творчості.

Теоретичні положення дослідження щодо формування творчої ініціативи підлітків у співацькій діяльності свідчать про заглибленість свідомості особистості у зміст виконавської діяльності, розвиток здатності аналізувати свої дії й адекватну самооцінку.

У той же час важливою є увага керівників позаурочної співацької роботи до визначення причин, що заважають проявляти творчу ініціативу підліткам під час навчання. З огляду на це, варто розглянути основні стимулюючі фактори навчання співацькій діяльності, серед яких найбільш важливими є внутрішні, особистісні, зовнішні.

Внутрішнім джерелом появи творчої ініціативи виступають потреби особистості – вроджені (органічні потреби) і набуті (соціальні, суспільні). Вроджені стимули характеризуються потребою в прояві активності, в отриманні необхідної інформації. Набутими прийнято також вважати потреби в знаннях, оволодінні тією чи іншою діяльністю, прагнення приносити користь суспільству, досягнення певної суспільно значимої мети.

Стимули зовнішнього характеру обумовлені соціальними властивостями життєдіяльності людини. Серед них важливими є очікування, можливості і вимоги. Певні вимоги до діяльності диктують необхідність проявляти активність особистості, ініціативу й відповідальність за виконання даної активності. Так, у позаурочній співацькій діяльності підлітки залучаються до індивідуальних занять співу, участі у вокальних ансамблях, малих формах виконавської діяльності, виконувати творчі завдання, проявляти активність у організації концертів, тощо.

На особливу увагу заслуговують особистісні стимули співацької діяльності, які базуються на особистісно-зорієнтованих цінностях (подобається певний жанр, напрям музики; конкретний вокальний/ хоровий твір; важливим є сам процес співу; участі у хоровому колективі; у концертній діяльності, тощо). Така спонукальна діяльність спричинена установками, прагненням, світоглядом і переконаннями особистості, ставленням до

суспільства і усвідомлення своїх можливостей. Вчені вказують, що джерелом таких особистісних стимулів виступають життєві ідеали, задоволення власних потреб, спричинені необхідністю самоствердження, самовираження і самовдосконалення.

На основі зазначених прагнень, у старших підлітків формується яскраво виражена потреба у самовихованні. У процесі співацької діяльності воно починає слугувати не тільки засобом самоствердження у хоровому (ансамблевому) колективі, але стає цінним для особистості саме по собі. Так, у про самовиховання старші підлітки ставлять перед собою привабливі цілі. Саме така вікова особливість здобувачів може бути використана вчителем для залучення їх до творчої музично-виконавської співацької. Вчитель повинен сформувати у підлітків позицію того, що співацька діяльність не лише покликана розважати слухачів, але формувати художній смак, прикрашати і облагороджувати життя людини. У даному контексті у керівників позаурочної роботи у школі співацька діяльність виступає сприятливою можливістю зробити музику джерелом самовиховання підлітків.

Водночас завдання керівника хорового колективу полягає у створенні й організації ситуацій зовнішніх стимулів співацького навчання. Виховання самостійності виражається умінням ставити перед собою мету і досягати її. Підлітка потрібно навчити проявляти творчу ініціативну не лише у звичних, але й нових умовах, котрі вимагають прийняття оригінальних нестандартних рішень. Потреба у прояві творчої ініціативи виступає провідним імпульсом активної співацької діяльності учня. Лише вірне врахування потреби особистості й планомірне формування потреб через різні мотиви діяльності особистості можуть призвести до бажаного результату.

Розвиток творчої активності підлітків у процесі співацької діяльності доцільно сприймати як активізацію самостійного визначення художньо-

естетичної пріоритетності тих чи інших пісенних творів, самостійного аналізу й оцінювання, засвоєння й переробки музичної інформації.

Музично-естетичне прагнення до виконання того чи іншого пісенного матеріалу слугує визначенням індивідуальних нахилів підлітка, характеристики його особливості в цілому. Важливого значення у формуванні творчої ініціативи у процесі позаауральної співацької діяльності набуває розвинені навички сприймання, оцінювання й переживання творів. Особистісна потреба у здійсненні співацької діяльності регулює поведінкою, вчинками і намірами особистості

Отже, потреби здобувачів підліткового віку обумовлені її долученням до світу музичної культури. Відтак, система мотивів, яка проявляється в результаті схильності до конкретної діяльності особистості наповнюється різними ознаками. Вона є рухливою й ширшою, ніж потреба. Формування художньо-естетичних потреб виступає одним із важливих завдань музичної педагогіки. Нахили, потреби, стимули у своїй переважній більшості формуються у ході розвитку і становлення особистості на гранті вроджених передумов.

Важливого значення у формуванні творчої ініціативи підлітків відіграє набутий досвід творчої діяльності. Так, розвиток особистості як суб'єкта індивідуальної особистісно значущої діяльності тісно пов'язаний із процесом набуття індивідом соціального досвіду, передачі способів дій (здійснення діяльності), що властиві спочатку іншим людям. У даному контексті суб'єкт набуває здатності накопичувати власний індивідуальний досвід [4, 239].

На основі засвоєних засобів діяльності виробляються нові прийоми і способи здійснення різних видів музично-виконавської діяльності, зокрема, співацької. У цьому змісті підліток, який є активним виконавцем співацької діяльності виступає одночасно суб'єктом усвідомлення і пізнання. У змісті цієї діяльності актуалізується інтеграція видів діяльності як кроку

безпосереднього відображення реальності, так і трансляції досвіду інших творчих особистостей. Зокрема передання манери співу, виконавських традицій, досвіду сценічної музично-виконавської діяльності.

Таблиця 2.1.

Методична модель формування творчої ініціативи підлітків у процесі позаурочної співацької діяльності

Компоненти творчої ініціативи	Критерії творчої ініціативи	Показники творчої ініціативи	Формування творчої ініціативи
Особистісно-оцінний	самооцінка саморефлексія	адекватний рівень самооцінки, саморефлексія	формування мотивації до самопізнання та самовдосконалення, підвищення рівня самооцінки
Мотиваційний	навчальна мотивація	високий рівень сформованості мотивації до співацької діяльності	підвищення рівня навчальної мотивації, формування позитивного образу освітнього процесу
Творчий	креативність мислення, комунікативність	високий рівень креативності мислення, вербально-комунікативна й художньо-виразна креативність	розвиток креативності мислення, поглиблення процесу самовираження, розвиток комунікативних вмінь та навичок
Емоційно-вольовий	ініціативність, самостійність, наполегливість	високий рівень розвитку ініціативності, наполегливості	формування особистої ініціативності
Діяльнісний	готовність до творчості та виявлення ініціативи	творче мислення, компетенція самовдосконалення	набуття позитивного досвіду вираження творчої ініціативи

На основі обґрунтованих позицій щодо можливостей формування творчої ініціативності підлітків у процесі позаурочної співацької діяльності доцільно виокремити методичну модель, в основі якої закладена, розроблена Л. Хабіровою методична модель [94] (Таблиця 2.1)

Особистісно-оцінний компонент передбачає формування цілої системи особистісних якостей: цілеспрямованості, волі, характеру, сміливості, лідерських якостей, відповідальності, самоорганізованості, самодисципліни. Особливу цінність становить формування адекватної самооцінки, розуміння значущості співацької діяльності для себе, власних ціннісних орієнтацій, прагнення до самовдосконалення.

Мотиваційний компонент формування творчої ініціативи передбачає стимулювання внутрішніх, зовнішніх і особистісних стимулів підлітків до прояву творчої активності у процесі співацької діяльності. Методичним підґрунтям даного компоненту виступають методичні тренінги, методики самонавіювання та самомотивації.

Творчий компонент досліджуваної якості передбачає формування оригінальності мислення, нестандартного підходу до вирішення художніх завдань, прояву креативності у виконанні звичних завдань, віднаходження нових підходів до самореалізації себе у співацькій музично-виконавській діяльності.

Емоційно-вольовий компонент передбачає яскраву емоційну забарвленість змісту співацької діяльності, організації її репетиційної й концертної роботи. Важливим на даному етапі формування творчої ініціативи відіграє роль вчителя – керівника який спонукає підлітків до прояву наполегливості, самостійності, творчої активності.

Діяльнісний компонент спрямований на формування соціально значущого результату співацької діяльності – готовності здобувачів до прояву творчої ініціативи, виконання наміченої мети, відповідальної за її

досягнення. У контексті змісту даного компоненту формується самостійність й особистісна відповідальність за проявлену ініціативу.

Узагальнюючи теоретико-методичні до формування творчої ініціативи підлітків у позаурочній співацькій діяльності, варто визначити наступні методичні умови:

- а) умова емоційної захопленості;
- б) умова орієнтації на художньо-естетичні потреби і смаки учнів у поєднанні з високохудожніми музичними зразками;
- в) умова повторності музичних вражень;
- г) умова єдності розвитку свідомого та інтуїтивного;
- д) умова творчої свободи в творчому самовираженні та своє бачення відтворення твору.

Оскільки специфічні умови є вирішальними у формуванні досліджуваного феномену, доцільно більш детально розглянути їх зміст.

В освітньому процесі позаурочної співацької роботи керівники хорових колективів, ансамблів та індивідуальної сольної роботи з учнями повинні звертати увагу на життєвий та емоційний досвід учнів, створювати гармонійне та приємне психологічне середовище, щоб учні наважувалися прояв ініціативи та креативності. Рівноправні, дружні та гармонійні стосунки вчителя з учнями можуть спонукати останніх до активізації мислення, висловлення сміливих думок. Так діти звикають не боятись просити допомоги, сміливо висловлювати власну думку.

Відкритість освітнього творчого середовища слугує збагаченню емоційного досвіду підлітків. Вчителі повинні довіряти та поважати кожного учня, задовольняти бажання учнів виступати, удосконалювати рухи та манеру поведінки, щоб стимулювати прагнення кожного учня до ініціативності, а також заохочування учнів бути сміливими та новаторськими. У процесі співацького навчання необхідно створити приємну навчальну атмосферу співтворчості творчості, розвивати творчу ініціативу,

виховувати інтерес учнів до виконавської діяльності, стимулювати в учнів жагу до знань.

Наступна умова орієнтації на художньо-естетичні потреби і смаки підлітка у поєднанні з високохудожніми музичними зразками зумовлена активністю та усвідомленістю дитини, а також художнім досвідом. Щоб поринути у співацьку діяльність учні повинні докласти зусиль. Це вимагає від них певного часу, постійної активної слухацької та виконавської уваги. У той же час, примітивним та масовими популярними у підлітковій аудиторії твори не професійного музичного мистецтва, не потребують спеціальної підготовки, внаслідок чого задовольняє смаки підлітків.

Враховуючи фізіологічні особливості сприйняття музичного матеріалу підлітками, що можуть мати потужний вплив на творчість та підсвідомість школярів, а також психологічно впливати на переживання та емоції дитини. Систематична робота, уважне ставлення і повага до уподобань підлітків забезпечує формування музичних смаків, додає стимулу до вивчення високохудожніх вірців. Цікаві високохудожні твори розвивають виконавську увагу підлітків, акумулюють її на розумінні досконалості, незалежності від часу, епохи, багатства музичної мови, широкого діапазону тем і відвертанні від технічних ефектів, примітивності і поверховості.

У розумінні умови єдності розвитку інтуїтивного та свідомого необхідно звернутись до результатів досліджень і педагогічного доробку В. Бабія, Е. Жака-Далькроза, К. Завалко, К. Орфа. Так, у своїй більшості підлітки у власній імпровізаційній творчості здійснюють інтуїтивний спосіб імпровізації, використовуючи прийоми комбінувань засобів музичної виразності.

Існують різні концептуальні позиції щодо того, як слід спрямовувати творчі спроби учнів. Досить точно зазначає К. Завалко, що імпровізація та ініціативність надає широке поле вирішення творчих задач, її метою є пробуджувати «активну позицію діяча, творця, дослідника, а не користувача»

[1, 100], єдність інтуїтивного творення та свідомого висловлювання мистецькою мовою має будувати фундамент досліджуваного процесу. Якщо свідоме творення формує готовність і здатність підлітка виражати свої ідеї, думки мовою музики у співацькій діяльності, то це надає можливість бути йому самостійним і незалежним у музично-творчій діяльності. Так учні виявляють свою оригінальність, інтуїтивне творення передбачає несвідоме уловлення, неповне проникнення у сутність образу, часткове вгадування або здогад.

Умова творчої свободи та ініціативності в художній інтерпретації твору дозволяє підліткові активно розвиватися в інтелектуальній та чуттєвій сфері пошуком власних особливостей в процесі виконання. Виявлення особливих вмінь дитиною показують її розуміння та наполегливість у вивченні даного твору. Його ідеї, художньо-образне сприйняття, втілення художнього задуму автора. Дотримання цієї умови підштовхує підлітків до прояву ініціативи, самостійного творчого пошуку, відмови від готового продукту, який знищує творчу фантазію та натхнення.

Позаурочна співацька робота – це процес музично-виконавської практики. Різні учні по-різному розуміють і уявляють музичні твори. Підліткам потрібно давати більше самостійності. Це є необхідною умовою для сприяння ініціативності учнів. Вчителі повинні створити рівноправні та гармонійні стосунки відповідно до різних характерів учнів, життєвого середовища та досвіду. Хороший керівник у процесі спільної творчої діяльності повинен прагнути надати учневі домінуючу позицію, розкрити особистість учнів. Вчитель повинен бути у ролі «помічника» в музичній практиці, використовуючи розумні та ефективні методи для підвищення впевненості та сміливості учнів, стимулювати творчу ініціативність. Дозволяти більшій кількості учнів брати участь у музичній діяльності та ефективно досягати цілей навчання.

Досить точно вказує О. Ростовський, «нав'язування учням певної інтерпретації музичного твору приводить до зниження активності музичного слуху» [75, с.86]. Дитина повинна сама виявляти ініціативу і свідомо підлаштовувати свої варіанти інтерпретації музичного твору, пояснюючи своє бачення, а викладач повинен допомагати і спрямувати її. Також дотримання умови спонукання до творчого самовираження дитини, систематичне підштовхування до творчої реалізації, спрямування на власну ініціативність, є досить важливою умовою для подальших спроб дитини в опануванні власних музично-творчих здібностей та для виникнення бажання опановувати музичну діяльність.

Отже, розглядаючи методичні підходи до формування творчої ініціативи підлітків у процесі співацької діяльності визначено методичну модель, складниками якої виступають компоненти (особистісно-оцінний, мотиваційний, творчий, емоційно-вольовий, діяльнісний), критерії (самооцінка саморефлексія; навчальна мотивація; креативність мислення, комунікативна; ініціативність, самостійність, наполегливість; готовність до творчості та виявлення ініціативи) і показники (адекватний рівень самооцінки, саморефлексія; високий рівень сформованості мотивації до співацької діяльності; високий рівень креативності мислення, вербально-комунікативна й художньо-виразна креативність; високий рівень розвитку ініціативності, наполегливості; творче мислення, компетенція самовдосконалення).

Важливим завданням подальшого нашого дослідження є розробка методичних рекомендацій щодо формування творчої ініціативи підлітків у процесі позаурочної співацької діяльності.

2.2. Методичні рекомендації щодо формування творчої ініціативи підлітків у процесі позаурочної співацької діяльності

У сучасному світі вчитель музичного мистецтва повинен бути обізнаним із сучасними тенденціями культурного буття, розвитком освітніх технологій, володіти новими знаннями, уміннями та навичками. Беззаперечно вокально-хорова робота на уроках музичного мистецтва сприяє формуванню основних музичних умінь і навичок учнів. Проте, у закладах загальної середньої освіти співацька діяльність виходить за межі уроків.

Великі виховні можливості позаурочної співацької роботи у школі, яку характеризують наступні форми виховної роботи: організація індивідуальної роботи з учнями, участь у малих формах вольної роботи (дуети, тріо, квартети), вокальних ансамблях та хорових колективах. У деяких школах діють співацькі студії. При цьому програма позаурочної роботи передбачає синхронне визначення вказаних напрямів, що дає можливість встановлювати зв'язки між предметами гуманітарного циклу, визначати роль, місце українського мистецтва у світовому просторі.

Однією з ефективних форм музичного виховання підлітків у школі є позаурочна робота, основними завданнями якої є:

- а) залучення школярів до активної музично-виконавської діяльності;
- б) ознайомлення їх з творами вокально-хорового мистецтва;
- в) організація музично-виконавської співацької діяльності учнів;
- г) здійснення творчого розвитку підлітків.

Одні форми співацької роботи охоплюють великі групи підлітків, інші спрямовані на задоволення їх індивідуальних інтересів і бажань. Усі форми співацької позаурочної роботи сприяють творчому і особистісному розвитку учнів. Важливого значення у співацькій роботі з учнями набуває концертна діяльність.

Участь підлітків у позаурочних заходах дозволяє поглиблено займатися улюбленою діяльністю. Керівник гуртка (ансамблю, хору, тощо) має більше можливості залучати підлітків до творчості, оскільки діти зацікавлені у здійсненні співацької роботи. У процесі організації позаурочної співацької діяльності вчителю потрібно пам'ятати деякі педагогічні моменти:

- види позаурочної співацької роботи повинні покращувати морально-естетичне виховання школярів, формувати їхні музичні смаки та інтереси;
- добирати і підлаштовувати різні методи співацької роботи, які б забезпечували розвиток художніх інтересів, уяви, музичних, творчих здібностей підлітків;
- спонукати дітей до творчості, стимулювати виникнення інтересу до занять й до популяризації творів вокально-хорового мистецтва.

Потреби підлітків участі у хоровому колективі пов'язані із їх музичними інтересами. Навички співацької культури стають стимулом активності учнів. Актуалізується його бажання задовільняти співочі потреби та інтереси. Через зацікавленість у співі народжується інтерес до занять у співацькому хоровому колективі. У такий спосіб створюється потреба в музичній діяльності.

Глибина і стійкість музичних інтересів пов'язані з особистісним музичним розвитком, із сформованістю музичних і вокально-хорових навичок. Водночас важливо щоб для підлітків їх музичні інтереси ставали дієвими. Пасивний інтерес не відіграє ніякого значення у задоволенні особистісних інтересів, не сприяє розвитку нахилів, задатків та здібностей. На початку музичні інтереси учнів доцільно формувати шляхом мотивування їх до участі у хорі. Вже пізніше – із розширенням особистісного світогляду інтерес постійно посилюється, бажання співати у хорі стає стійким.

Як вже зазначалось, в учнів сьомих-дев'ятих класів є потреба до популярності, яка у процесі занять співацькою діяльністю задовільняється участю у вокальних гуртках, сольних виступах, участі у концертній

діяльності хору. Участь у таких формах співацької діяльності формує певну мету популярності. Вона може бути віддаленою, натомість бажання ставати популярним поступово реалізується. Така вікова властивість підлітків ефективно реалізовується у діяльності вчителів музичного мистецтва – керівників гуртів і хору.

Формування музичних інтересів підлітків сучасна педагогічна наука розглядає як складну проблему. Тому, якщо репетицію хору чи ансамблю вчитель проводить без особливого ентузіазму і емоційного захоплення, то такі заняття не мотивують підлітків. В них відпадає бажання займатись співом, зникає інтерес до вивчення зразків вокально-хорової літератури. Відсутність концертних виступів також слугує значним демотиватором проявів творчої ініціативи у процесі співацької діяльності.

Займаючись співацьким вихованням, вчителю слід враховувати фізіологічні зміни, пов'язані зі статевим дозріванням підлітків. Вони суттєво впливають на роботу голосового апарату. Беручи до уваги підвищену активність підлітків, керівник ансамблю чи хору повинен бути обережним у співочій роботі з ними. Враховувати у плануванні своєї роботи той факт, що переважна більшість семикласників і восьмикласників перебувають на різних стадіях мутаційних змін. Деякі співають ще дитячим голосом, інші – набувають дорослого тембру. У цьому зв'язку, вчитель повинен залучати до музично-виконавської діяльності усіх учнів. При цьому ранжувати завдання за складністю і видами роботи. До прикладу, підліток, який є активним учасником хору, але відчуває певні зміни у своєму організмі, може допомагати вчителю з організацією концерту (розробці афіші, запрошенням гостей, сповіщенням щодо репетицій).

Керівнику гурткової вокально-хорової роботи важливо розуміти, що не всі недоліки співу пов'язані з мутацією й з віковими характеристиками учнів. Часто інтонаційна неточність пояснюється недостатнім розвитком слуху. Наявна хриплість може бути результатом неправильних співочих навичок,

які роками набувались у побуті. Значної шкоди для формування вокально-хорових навичок завдає бажання підлітків копіювати манеру співу відомих вокально-інструментальних виконавців і гуртів. Запозичення манери їх співу шкодить повноцінному розвитку голосу учнів підліткового віку. І лише індивідуальний підхід вчителя до кожного учня допоможе у визначенні причини невірної співу й добору ефективного педагогічного впливу.

Співацька музично-виконавська робота учнів у школі залежить від досить різних принципів, які в свою чергу забезпечують формування творчої особистості. У своїй сукупності ці принципи формують досить міцну навчально-методичну базу. Серед основних необхідно виокремити наступні принципи позаурочної співацької роботи:

- дати можливість підліткам проявити свою активність та ініціативу, залучати їх до культурно-мистецьких заходів, пошуку інформації виконання завдань;
- залучення учнів для проведення підготовчої, репетиційної й концертної роботи, які відповідають їх запитам та інтересам;
- залучення підлітків до підбору пісенного матеріалу, сценічних костюмів, тощо.

Основними критеріями у такій діяльності є застосування педагогічних можливостей творчої співпраці. Таке партнерство є основним елементом виховання творчої ініціативи підлітків, що вимагає постійної підтримки і розвитку. Розглядаючи вище зазначені названі принципи при проведенні музично-творчої роботи з учнями у позаурочний час, важливо звертатись до витоків співацької народної творчості. За основу співацької роботи доцільно використовувати за основу музичний фольклор, який є показником основних засобів художньо-естетичного впливу на духовний світ школярів, на сферу їх емоцій і почуттів, на їх морально-естетичне виховання.

У процесі ознайомлення із зразками народної творчості під час співацької гурткової й індивідуальної важливо комбінувати всі види

музично-виконавської діяльності. Серед них – сольний спів, виконання хорової партії, спів підголосків, виконання акомпанементу на шумових інструментах. Доречним є вивчення календарно-обрядових пісень. Вони мають просту нескладну мелодичну лінію, веселий ігровий характер, простий ритмічний рисунок. Такі пісні є нескладними для вивчення саме у різновіковому колективі. Отже, така колективна творчість об'єднує та згуртовує підлітків, формує творчу ініціативу кожного виконавця. .

Методика формування творчої ініціативи підлітків у процесі мистецького навчання передбачає розробку спеціальної тренінгової програми. Її завдання передбачають: формування у підлітків адекватної самооцінки; підвищення рівня навчальної мотивації учнів; розвиток творчого мислення, вербальної та невербальної креативності; стимулювання ініціативності у процесі музично-виконавської діяльності та її розвитку як риси характеру підлітків; формування позитивного досвіду вираження творчої ініціативи у процесі вирішення творчих завдань.

Беручи за основу теоретичні й методичні засади нашого дослідження, враховуючи власний досвід практичної роботи на посаді асистента вчителя й керівника гурткової позаурочної роботи Черешенського ЗЗСО I-III ступенів (Додаток Д, Ж), можемо обґрунтувати окремі методичні рекомендації щодо формування творчої ініціативи підлітків у процесі позаурочної співацької діяльності.

Так, формування особистісно-оцінного компоненту творчої ініціативи доцільно здійснювати завдяки індивідуальним і колективним тренінгам на репетиціях. Тренінг (англ. training - навчати, виховувати) – метод активного навчання, спрямований на розвиток знань, умінь і навичок і соціальних установок [35, с.61]. Так виконання у групі може проводитись вправа «Коло вражень», під час якої підлітки розповідають про позитивні риси своїх однокласників. З метою формування адекватної самооцінки доцільно проводити психологічні тренінги самопізнання.

Так, вправа «Айсберг» використовується задля поглиблення саморефлексії. Підліткам надається роздатковий матеріал із зображенням кольорового айсберга. Учні повинні у правому боці повинні записати свої позитивні сторони, у лівому – негативні. Особистісні якості і риси характеру, які часто можуть спостерігати оточуючі у процесі співацької діяльності діти записують над водою. Ті ж властивості, котрі рідко спостерігають і проявляють підлітком – потрібно записувати на малюнку «під водою». Керівнику тренінгу потрібно вимагати, що діти максимально чесно виконували завдання.

Під час індивідуальної роботи з підлітками, вчитель долучається до обговорення малюнку. З'ясовує, чому якості, які підліток записав «під водою» йому не подобаються. Як він ставиться до своїх негативних рис, за що себе сварить, а чим пишається.

Для підняття власної самооцінки підлітків цікавим для виконання є тренінгова вправа «Бомбардування позитивними емоціями», коли діти збираються разом. Дитина сідає у центр кола й закриває очі. Кожен учасник гуртка підходить до неї і пошепки повідомляє йому позитивну рису. Насичення позитивними емоціями отримує кожен учасник співацького колективу. Таким чином у майбутній музично-виконавській діяльності підліток буде вільно проявляти свою активність.

Впевненість у своїх можливостях формується у процесі відповідних тренінгових занять під час репетиційної роботи. Керівник гуртка пропонує дітям похвалити себе за одну із дій, яку він виконував на репетиції чи у самостійній роботі.

Надзвичайно цікавим і корисним є залучення підлітків до *ігрової рольової діяльності*. До прикладу, дітям можна запропонувати уявити себе – переможцем престижного конкурсу; невідомим, аде талановитим виконавцем; керівником хорового колективу; продюсером відомої групи, тощо. Саме вчитель розподіляє ролі, беручи до уваги слабкі якості учасників.

До прикладу, невпевненим підліткам доцільно дати ролі відомих світових зірок. Навпаки, занадто самовпевненим – ролі маловідомих музикантів. Такі ролі розвивають і стимулюють прояв слабких сторін особистості.

З метою формування мотиваційного компоненту творчої ініціативи ефективним є проведення у процесі позаурочної співацької роботи мотиваційних тренінгів. Перерви у репетиційних заняттях доцільно заповнювати тренінгами, які складаються із вступу, пояснення правил тренінгу.

Під час тренінгів необхідно застосовувати *методи прикладу, самонавіювання, самопідкріплення* співацької діяльності в уяві. За визначенням С. Занюка С. саме «самопідкріплення є ефективним методом корекції поведінки особистості» [29, с.288]. Вдалому самопідкріпленню виконання уявної виконавської діяльності виступає детальний аналіз своєї реальної співацької діяльності (сольного виконавця, хориста (опис поведінки)). Важливим є аналіз здійснений разом із вчителем.. З метою підкріплення необхідної поведінки варто визначитись, які необхідні якості співацької діяльності потрібно актуалізувати в уяві. Уявні образи для корекції можна обирати у результаті навідних питань керівника (чого хоче досягти підліток у процесі співацької підготовки).

Вокальний гурток або колективна хорова робота повинні стати розвивальним творчим середовищем, де підлітки здійснюють груповий аналіз і пошук. Так, у ході *спільних дебатів, діалогів і тренінгів* підлітки здатні оволодівали новими особистісними якостями, осмислювати цінності креативної співпраці та індивідуальної співацької діяльності.

Стимулюючим засобом формування творчої ініціативи у співацькій діяльності є залучення підлітків до творчої атмосфери реальної репетиційної роботи. Так, ініціативність учнів проявляється під час проведення спілкувань – інтерв'ювань із відомими музикантами, співаками, артистами хор. Підлітки можуть ставити питання щодо професійного розвитку, шляхів досягнення

успіху, стимулів творчої діяльності. Нагода особистісного спілкування із провідними фахівцями сприяє формуванню психологічного комфорту, вільного обміну своїми враженнями, думками, переконаннями, забезпечує творчу атмосферу навчання.

Дієвими методами формування творчої ініціативи підлітків у процесі позаурочного співацького навчання визнано інтерактивні вправи, диспути, дискусії, робота в малих групах, рольові та моделюючі ігри, метод художньої драматургії, інсценізації хорового твору, тощо.

Так, з метою формування емоційно-вольового компоненту творчої ініціативи дієвими є методи мозкового штурму. У співацькій діяльності ефективним є метод «Навчаючись співу, я можу...». Даний метод сприяє формуванню позитивних уявлень підлітків про позитивні сторони музично-виконавської співацької діяльності. Так колективне виконання мозкового штурму передбачає розподіл аркуша на дві половини. На одному з них записано припущення «навчаючись співу я вже можу...». В другій колонці – підлітки записують відповіді на питання «навчаючись співу я би хотів...». В кінці виконання методу вчителю необхідно зацентувати увагу підлітків на перспективах їх подальшої співацької діяльності.

Бажання до самоудосконалення співацької діяльності потребує залучення вольових зусиль. За визначенням Л. Хабірової воля – це «психічна функція, яка полягає в здатності індивіда до свідомого управління своєю психікою і вчинками в процесі прийняття рішень для досягнення поставлених цілей» [94, с. 59]. За переконаннями А. Козир активність особистості створює психологічні умови, необхідні для продуктивної творчої діяльності» [42, с.118]. Емоційно-вольовий компонент формування творчої ініціативи потребує розуміння підлітками власних індивідуальних характеристик, необхідність володіння мотивацією і операціями удосконалення співацької діяльності. Дієвим у даному контексті застосування *проективних методик*. Зміст проективної методики передбачає

оволодіння підлітками навичками ставити перед собою певні цілі, завдання і досягати їх. На даному етапі ефективними є вправи «Конверт з бажаннями», «Мій уявний образ через років п'ять», «Ідея, Мета, Дія». У ході виконання останньої вправи вчителю необхідно акцентувати увагу підлітків на різниці понять дії і мети, усвідомленні ними внутрішніх і зовнішніх ресурсів, які відіграють першочергове значення у досягненні поставленої мети.

Впровадження даної методики у процес позаурочної співацької діяльності підлітків формує впевненість, віру у власні сили і власну неповторність.

Корисним для формування творчої ініціативи є *метод спільного оцінювання*. Керівник ансамблю чи хору просить учнів після репетиції, або ж концерту записати на папері що корисного вони отримали. Далі всі записи збирають. Після чого ведучий пропонує дістати із кошика і прочитати одне із написаних висловлювань. Якщо учень погоджувався із тим, що написане твердження для нього теж принесло користь ставиться відповідний бал, якщо ні – називає своє твердження.

Важливого значення у вокальних гуртках є врахування індивідуальних можливостей кожного підлітка. У період мутаційних перетворень, деякі з них можуть співати з допомогою керівника, інші за допомогою своїх однолітків-ансамблістів. Деякі учасники ансамблю можуть вільно себе почувати у відтворенні вокальної партії. Необхідно зазначити, що у процесі такої роботи необхідно надавати ініціативу для показу усім учням. Метод наочного показу створює відчуття комфорту, впевненості у власних силах, тощо.

У ході формування діяльнісного компоненту творчої ініціативи підлітків важливого значення відіграє застосування сучасних інформаційних технологій. Учні можуть записувати свій власний голос, демонструвати його своїм одноліткам, створювати власні інтерпретації творів. Для розвитку творчої ініціативи у процесі художнього виконання творів цінним є використання таких програм як «Віртуальне фортепіано», «Диктофон»,

програмні редактори Canva, Video Collage, Glogster, Pow Toon, Video Scribe. Дієвим у формуванні творчої ініціативи підлітків є використання караоке. Підлітки можуть займатися як самостійно, так і дистанційно. Методичні можливості інформаційних ресурсів забезпечують творчий характер співацької діяльності.

На заняттях з хору учнів варто долучати до участі у рольових іграх. Дітей можна розподілити на квартети. При цьому кожен з учасників хору може виконувати наступні ролі: бути керівником, хористом, солістом, промоутером, тощо. Також, перед тим, як переходити до вивчення того чи іншого твору, учням необхідно долучитись до його пошуку у відео або аудіо запису, запропонувати кращі варіанти виконання.

Формування діяльнісного і творчого компонентів творчої ініціативи доцільно здійснювати у процесі співацької діяльності під час вивчення різноманітного різножанрового пісенного матеріалу. Ефективними є *методи колективної творчості*. Так, у процесі етапі художньо-образного розучування творів, підлітки долучались до створення спільних інтерпретацій виконуваних творів. До обговорення виконавської концепції залучаються усі учасники хорового колективу. Кожен з них пропонує свої творчі пропозиції до виконання штрихів, динаміки, темпу, агогіки, тощо.

З метою перевірки отриманих інтерпретацій можна використовувати методичний прийом відео-фіксації хорових творів [Софроній 6]. Відеозапис передбачає запис і відтворення різних варіантів виконання хорового твору. Спільне обговорення і перегляд дають можливість зрозуміти учням кращий варіант співу, необхідність його удосконалення, доопрацювання. Така спільна творча діяльність значно активізує учнів, об'єднує учасників хорового колективу, мотивує до проявів власної творчої ініціативи, удосконалення співацької виконавської діяльності. Такий методичний підхід стимулює підлітків до пошуку кращих зразків виконання творів, імпульсом до активізації творчого начала.

Значно сприяє творчості вивчення і виконання хорових творів у максимально короткі *строки*. При цьому учні навчаються брати на себе відповідальність за самостійне оволодіння хоровими партіями, створення власної інтерпретації, залучення до організації позапланових репетицій, концертної діяльності. Така активна творча діяльність спонукає підлітків до розробки програми дій,

Важливого значення у формуванні творчої ініціативи підлітків відіграє використання творчих завдань на різних етапах співацької підготовки. Для того, щоб підліток став учасником процесу самостійного здобуття певного творчого досвіду необхідно пропонувати завдання із заданими відповідними критеріями. До прикладу, виразити себе через відтворення певного художнього образу; придумати підголосок (другий голос), ритмічний супровід, сценічні рухи; скласти орієнтовний план виконавських дій на сцені; взяти інтерв'ю; зробити відео-колаж пісні; інсценізувати розучуваний сольний/ хоровий твір; зімпровізувати вокаліз; тощо.

Такий підхід сприяє впровадженню методики, яка має назву «Калейдоскоп ідей» (Додаток З, Додаток И).

Сучасним методом співацької підготовки є *музичний квест*. Методика його проведення має на меті перевірку співацьких компетентностей учнів. У працях відомих педагогів-музикантів розкритий зміст зазначеної методики. У співацькій діяльності виконання завдань квесту пов'язані із виконанням командами суперників творів відповідної складності і жанрів. Питання різних «зупинок» передбачають знання з історії хорової музики, репертуару вокальних і хорових колективів, обізнаності із теорією і методикою роботи над певними вокально-хоровими навичками. Характер суперництва значно мотивує і активізує діяльність підлітків, стимулює їх до удосконалення власної виконавської діяльності, прояву пізнавального інтересу і появу ініціативи у виконанні поставлених освітніх завдань.

Використання ігрових прийомів у процесі індивідуальних занять із сольного співу сприяє формуванню позитивних емоцій. *Метод театралізації* з сценічними та ігровими рухами дає можливість знано розширити творчу уяву учнів, сприяти появу творчої активності та ініціативності у створенні художніх образів.

Значному розкриттю творчого потенціалу та ініціативи підлітків сприяє *метод відбору інтонаційно-художнього матеріалу* який може застосовувати керівниками творчих колективів під час підготовки учнів до тематичних вечорів, свят, заходів. Так підлітки можуть брати участь у розробці сценарію свята, пропонувати виконання різних творів (сольних, ансамблевих, хорових). Прояв самостійності, ініціативи, наполегливості у виконанні тих чи інших творів мотивує учнів до якнайшвидшого вивчення даних творів, проявляти допомогу іншим учасникам колективу.

Стимулювання підлітків до творчої діяльності у процесі вивчення пісенного матеріалу передбачає творча музично-виконавська робота, запропонована вчителем на заняттях хору. До прикладу, керівник колективу може запропонувати учням виконати фрагмент твору у іншій тональності; змінити ритмічний рисунок; скласти на заданий літературний текст власну мелодію; запропонувати змінити ритмічний рисунок відомого твору, тощо. Застосування на репетиціях таких видів музичних завдань сприяє розширенню творчого досвіду учнів, набуття співацьких знань та умінь.

Надзвичайно цінними для формування творчої ініціативи підлітків у процесі позаурочної співацької діяльності є застосування *активних методів навчання*, серед яких аудіо-вікторини, турніри гравців, пізнавальні квести, тощо.

Особливо цінним для формування творчої ініціативи учнів є їх залучення до участі до великого творчого проєкту, зокрема, можна з дітьми поставити дитячу оперу «Коза-дереза» М. Лисенка. Оскільки для участі в

опері потрібні солісти, хористи, малі форми вокального виконання, тож до її підготовки залучається значна кількість дійових осіб.

На індивідуальних заняттях з вокалу вивчаються сольні партії. На заняттях з хором – хорові номери з опери. Творчість у даному контексті підлітки проявляли і у доборі рухів, міміки, жестів. Також підлітки бури розподілені за виконанням видів робіт – режисерська група, костюмери, тощо. У різних ролях підлітки ніби заново створювали художні образи, долучались до удосконалення художніх образів. У цьому зв'язку доцільним у завершенні підготовки вистави до її презентації став *метод переведення ігрової діяльності на творчий рівень*.

Розглянуті методичні рекомендації охоплюють усі компоненти формування творчої ініціативи підлітків. Необхідно зазначити, що у ході співацької діяльності значно активізуються мотиваційна, особистісно-оцінна, емоційно-вольова, діяльнісна і творча сфери. Найбільш цінними методами виступають мотиваційні тренінги, психологічні вправи, методи прикладу, самонавіювання, самопідкріплення співацької діяльності в уяві, інтерактивні вправи, диспути, дискусії, робота в малих групах, рольові та моделюючі ігри, метод художньої драматургії, інсценізації хорового твору, аудіо-вікторини, турніри гравців, пізнавальні квести, метод театралізації, метод відбору інтонаційно-художнього матеріалу, метод переведення ігрової діяльності на творчий рівень, проективні методики.

Висновки до другого розділу

Розробка методичних засад формування творчої ініціативи підлітків у процесі позаурочної співацької діяльності гуртувалась на основі аналізу методичної моделі, яка слугує взаємозв'язком компонентів, критеріїв і

показників досліджуваного феномену, дослідження ефективних методів стимуляції творчого потенціалу учнів.

- у ході обґрунтування методичної моделі набули розгляду питання особливостей організації позаурочної співацької діяльності підлітків у сучасній школі, характеристики її видів і форм; значення співацької музичної діяльності у розвитку учнів підліткового віку, її роль у формуванні особистісних якостей;
- визначено, що творча активність підлітків є індикатором внутрішніх потреб, нахилів і прагнень учнів та свідчить про добровільність виконання співацької діяльності. Встановлено, що творчу ініціативу особистості характеризує пізнавальний інтерес підлітка, наявність креативного мислення, новизна і оригінальність отриманого художнього результату;
- у ході аналізу психолого-педагогічних і мистецтвознавчих досліджень визначено, що у процесі творчої співацької діяльності формуються важливі якості особистості – самостійність, сміливість, відповідальність, організованість. Прояв творчої ініціативи ґрунтується на міцних знаннях, уміннях і навичках, взаємозв'язку добре розвинутих процесів психіки – уваги, спостережливості, уяви, музичної пам'яті і мислення. Разом з цим, творча ініціатива є важливим фактором морального й інтелектуального розвитку;
- розглянуті основні педагогічні підходи і уміння учителів музичного мистецтва – керівників позаурочної співацької діяльності учнів у школі. Стимулюючим ефектом у процесі співацької діяльності слугують педагогічні ситуації вибору учнями способів, різних варіантів вирішення творчих завдань, концертні виступи перед слухацькою аудиторією;
- на основі проаналізованих позицій обґрунтовано методичну модель формування творчої ініціативи підлітків у процесі позаурочної

- співацької діяльності, складниками якої виступають особистісно-оцінний, мотиваційний, творчий, емоційно-вольовий, діяльнісний компоненти, відповідні їм критерії і показники;
- методичним забезпеченням формуванням творчої ініціативи виступають мотиваційні тренінги і вправи (айсберг, бомбардування позитивними емоціями), рольові ігри, методи прикладу, самопідкріплення, самонавіювання, інтерактивні методи (спільні дебати діалоги), проєктивні методики («Навчаючись співу, я можу...», «Конверт із бажаннями», «Мій уявний образ через п'ять років», «Ідея, мета, дія»), метод спільного оцінювання, колективної творчості, театралізації вокальних творів, метод відбору інтонаційно-художнього матеріалу, прийом відео-фіксації хорових творів, вивчення творів у максимально короткі строки, виконання творчих завдань, калейдоскопа ідей, активних методів співацького навчання (аудіо-вікторини, турніри гравців, музичні квести), метод переведення ігрової діяльності на творчий рівень.

ВИСНОВКИ

Теоретико-методичний аналіз проблеми формування творчої ініціативи підлітків у процесі позаурочної співацької діяльності у закладі загальної середньої освіти дозволив зробити наступні висновки:

- у результаті змістовно-категоріального аналізу понять «творчість», «креативність», «творча особистість», «активність особистості», «ініціатива», «ініціативність» уточнено сутність поняття «творча ініціатива», яке у контексті нашого дослідження визначено як форму прояву активності особистості підлітка, опосередковану її відношенням до співацької діяльності, результатом чого виступає якісно новий та оригінальний творчий продукт, особистісно значимий для суб'єкта;
- розглянуто критерії творчості і креативності, якими виступають оригінальність, семантична образна адаптивна та спонтанна гнучкість; особливостями творчості визнано яскраво виражену самоорганізацію, комунікативність особистості, самоцінність творчості як процесу, самоорганізацію власної особистості; схарактеризовані структурні компоненти творчого потенціалу особистості;
- у результаті аналізу психолого-педагогічних особливостей формування творчої ініціативи та фізіологічних особливостей учнів підліткового віку, встановлено, що він є найбільш сприятливим для прояву творчої активності у співацькій діяльності, оскільки остання здатна задовільнити потреби, нахили підлітків, їх прагнення до популярності, формування морально-ціннісних орієнтацій, схильності до самовираження, самовиховання та саморозвитку;
- розглянуто особистісні характеристики творчої дитини, висвітлено специфіку позаурочної співацької діяльності та її визначальну роль

у формуванні творчої ініціативи; охарактеризовано принципи, завдання, види і форми позаурочної співацької діяльності підлітків; охарактеризовано внутрішні і зовнішні фактори, що утруднюють творчий процес. До внутрішніх належать лінощі, незібраність, робота без режиму, невміння організувати свій час, незацікавленість у роботі, хворобливість, незадовільний психічний стан, погані звички, негативні якості мислення і характеру. До зовнішніх факторів належать сторонні фактори і перешкоди, незручне середовище, поганий психологічний клімат у колективі; занижена оцінка діяльності;

- узагальнюючи результати наукових досліджень визначено, що формування творчої ініціативи тісно пов'язане із певними параметрами: суб'єкта творчості (діяльність, якою замається особистість), продукту творчості (результат), педагогічними умови, за яких відбувається творчий процес;
- ефективними умовами формування творчої ініціативи підлітків у процесі позаурочної співацької діяльності визначено: наявність сприятливого освітнього середовища; врахування індивідуальних особливостей учнів; застосування активних технологій освітнього процесу (проблемних, проектних, інтерактивних, ігрових тощо); демонстрація зразків креативної поведінки у процесі співацької діяльності; зміна характеру міжособистісних стосунків між учителем і учнями у напрямку їх демократизації, персоналізації, діалогізації;
- в обґрунтуванні методичних засад формування творчої ініціативи підлітків у процесі позаурочної співацької діяльності розроблено методичну модель, яка представлена сукупністю взаємопов'язаних компонентів особистісно-оцінного, мотиваційного, творчого,

емоційно-вольового, діяльнісного, відповідними критеріями і показниками;

- у процесі розробки методичних рекомендацій здійснено ґрунтовний аналіз методичного забезпечення проблеми формування творчої ініціативи підлітків у процесі позаурочної співацької діяльності, конкретизовані основні форми, види, методи, прийоми співацького навчання, серед яких на особливу педагогічну увагу заслуговують: психологічні мотиваційні тренінги і вправи («Айсберг», «Бомбардування позитивними емоціями»), рольові ігри, методи прикладу, самопідкріплення, самонавіювання, інтерактивні методи (спільні дебати діалоги), проєктивні методики («Конверт із бажаннями», «Навчаючись співу, я можу...», «Мій уявний образ через років п'ять», «Ідея. Мета. Дія»), метод театралізації вокальних творів, відбору інтонаційно-художнього матеріалу, спільного оцінювання, колективної творчості, методичний прийом відео-фіксації хорових творів, вивчення творів у максимально короткі строки, виконання творчих завдань («Калейдоск ідей»), активних методів співацького навчання (аудіо-вікторини, турніри гравців, музичні квести), метод переведення ігрової діяльності на творчий рівень.

Отже, методика формування творчої ініціативи підлітків у процесі позаурочної співацької діяльності ґрунтується на теоретичних основах психолого-педагогічних підходів, принципів, умов і підпорядкована спеціальній моделі, підкріплену системою методів, підходів і форм творчого навчання учнів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абульханова К. А. Психология и сознание личности (Проблемы методологии, теории и исследования реальной личности) : избранные психологические труды. М. : Московский психолого-социальный институт ; Воронеж : Издательство НПО «МОДЭК», 1999. 224 с.
2. Абульханова-Славська К.А. Деятельность и психология личности. М.: Наука, 1980. 336 с.
3. Абульханова-Славская К.А. Личность в процессе деятельности и общения. *Психология личности: Хрестоматия*: В 2-х т. Т.1/ Ред. сост. Д. Л. Райгородский. Самара: Бахрах, 1999. 301 с.
4. Авдієвський А.Т. Формування особистості на ґрунті національно-культурного відродження. *Мистецтво у школі*: зб.ст., упор. І.М. Гадалова. К.: УДПУ, 1996. Вип. I. С. 80-83.
5. Аністратенко Ж. Музична освіта на Україні в 20-х роках. *Музика*. 1971. № 3. С.13-14.
6. Балл Г. О. Психологічні аспекти гуманізації освіти : кн. для вчителя. К. ; Рівне, 1996. 128 с.
7. Белкин А. С. Ситуация успеха: Как ее создать : [книга для учителя] /А.С. Белкин. М.: Просвещение, 1991. 176 с.
8. Бенч-Шокало О.Г. Український хоровий спів. Актуалізація звичаєвої культури. Навч. Посібник. К.: Український світ, 2002. 440 с. .: іл., нот.
9. Бех І.Д. Виховання особистості: У 2 кн. Кн.1: Особистісно-орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади: Наук. вид. К.: Либідь, 2003. 280 с.
10. Бех І.Д. Духовні цінності розвитку особистості // Педагогіка і психологія. 1997. №1. С.124-126.
11. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання: навч.-метод. Посібник. К.: ІЗМН, 1998. 204 с.

12. Богоявленская Д. Б. Интеллектуальная активность как проблема творчества. Ростов-на Дону : Изд-во РГУ, 1983. 172 с.
13. Богоявленская Д. Б. Психология творческих способностей. М.: Знание, 2002. 262 с.
14. Болгарський А.Г. Музична культура в естетичній підготовці майбутнього вчителя музики. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Теорія та методика мистецької освіти*. Випуск 1(6). К.: НПУ, 2004. С. 7-14.
15. Борисова Т. С. Активность и инициативность как основа формирования социальной ответственности учащейся молодежи. *Вестник ТГПУ*. 2009. № 5. С. 45–65.
16. Бордюк О.М. Використання комп'ютерних технологій у сучасній мистецькій освіті. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. Драгоманова*. Сер. 14: Теорія і методика мистецької освіти. К.: НПУ, 2009. Вип. 7 (12). С. 75-79.
17. Буш Г. Диалектика и творчество. Рига: Автос, 2005. 318 с.
18. Волобуєва Т. Розвиток творчої компетентності школярів. *Управління освітою*. 2007. №12. С.15–16.
19. Волощук І. С. Структура і зміст творчого потенціалу особистості [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?
20. Выготский Л. С. История развития высших психических функций / Л. С. Выготский // Собрание соч. в 6 т. Т. 3 : Проблемы развития психики. М., 1983. С. 5–328.
21. Газінський В. І. Учбовий хор: Навчально-методичний посібник / В.І. Газінський, Т.О. Лозінська, К.Л. Дабіжа. Вінниця: «Розвиток», 2003. 272 с.
22. Голик Г.Г. Психологія диригентсько-хорової діяльності. Дрогобич: Вимір, 2000. 108 с.

23. Гордійчук М.М. Хор і майстри хорового співу. *Музика і час*. К.: Муз. Україна, 1984. С. 243-276.
24. Горлач М.І. Філософія. Підручник / За заг. ред. М.І. Горлач, В.Г. Кремень. Харків: Консум, 2000. 672 с.
25. Гребенюк Н.Є. Особистісно орієнтований підхід у розвитку індивідуальності співака. *Музичне виконавство: наук. вісник Нац. муз. акад. України імені П.І. Чайковського*, К.: НМАУ, 2000. Вип. 14, кн. 6. С.156-165.
26. Губенко О. В. Феномен інтуїції та інтелектуальна творчість. *Практична психологія та соціальна робота*. 1999. № 7. С. 10–14.
27. Гуревич Р.С. Інформаційно-комунікативні технології в навчальному процесі та наукових дослідженнях: навч. посіб. для студ. пед. ВНЗ Вінниця: «Планер», 2005. 366 с.
28. Даль В.И. Толковый словарь живого русского языка: в 4 тт.Т.2. СПб.: ТОО «ДИАМАНТ», 1996. 784 с.
29. Занюк С.С. Психологія мотивації: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. К. : Либідь, 2002. 303 с.
30. Заняття психолога з підлітками / упоряд. Т. Гончаренко. К.: Шкільний світ: Л.В. Галіцина, 2006. 120 с.
31. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / за ред. В. О. Моляко, О. Л. Музики. Житомир: Вид-во Рута, 2006. 320 с.
32. Енциклопедія освіти. Акад. пед. наук України, головний ред. В. Г. Кремень. К. : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
33. Іванов В.Ф. Співацька освіта в Україні Х-ХVст. К.: Вища школа, 1992. 71 с.
34. Іванцова Н.Б. Творчі здібності студентів-психологів як вияв професійної спрямованості. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2013. № 3. С. 3- 17.

35. Карпенко Н. А. Психологія творчості: навч. посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2016. 156 с.
36. Карпенко Н. А. Зміст та структура творчого потенціалу особистості. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна: зб. наук. праць / гол. ред. В. Середа. Львів: ЛьвДУВС, 2014. Вип. 1. С. 52–65*
37. Кириляк Мар'яна. Формування творчої ініціативи підлітків як психолого-педагогічна проблема. *Матеріали студентської наукової конференції Чернівецького національного університету (20–21 квітня 2022 року). Факультет педагогіки, психології та соціальної роботи. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2021. 277 с. С.73-74.*
38. Кириляк Мар'яна. Формування творчої ініціативи підлітків як психолого-педагогічна проблема. *Матеріали студентської наукової конференції Чернівецького національного університету (12–14 квітня 2022 року). Факультет педагогіки, психології та соціальної роботи. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2022. С. 75-76..*
39. Кириляк М.В.. Методичний аспект формування творчої ініціативи підлітків у процесі мистецького навчання. *Проблеми мистецько-педагогічної освіти: здобутки, реалії та перспективи: Матеріали IV Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, м. Суми, 18-19 травня 2022 року. Суми : ФОП Цьома С. П., 2022. С.46-47 с.*
40. Киричук О.В. Психологія особистості. К.: Либідь, 1996. 632 с.
41. Ковалик П.А. Творча спрямованість диригентсько-хорової підготовки студентів НМАУ. *Українське мистецтвознавство. К.: НМАУ імені П.І.Чайковського, 2000. № 29. С. 32-38.*
42. Козир А.В., Федоришин В.І. Вступ до акмеології мистецької освіти: навч.-метод. посіб. К.: Вид-во НПУ ун-ту ім. М. П. Драгоманова, 2012. 263 с.

43. Концепція виховання дітей та молоді у національній системі освіти // Міністерство освіти України. К., 1996. Вип. 13. 15 с.
44. Костюк Г. С. Здібності та їх розвиток у дітей. К.: Радянська школа, 1989. 373 с.
45. Кошиць О. Про українську пісню й музику. К.: Муз.Україна, 1993. 48с.
46. Клименко В. В. Психологія творчості: навч. посібник для вищих навч. закладів; Відкритий міжнар. ун-т розвитку людини «Україна». К.: Центр навч. літератури, 2006. 480 с.
47. Кушка Я.С. Методика музичного виховання дітей. Видання друге, доопрацьоване. Навчальний посібник для вищих навчальних закладів культури і мистецтв I-II рівнів акредитації у 2-х частинах. Частина I. Вінниця: НОВА КНИГА, 2007. 216 с.
48. Леонтьев А.Н. Психологические источники активности личности: Сборник научных трудов. Новосибирск: НГПУ, 2004. 283с.
49. Лозова В.І. Цілісний підхід до формування пізнавальної активності школярів/ Харк. держ.пед.ун-т ім..Г.С.Сковороди. 2-е вид., доп. Харків: «ОВС», 2000. 164 с.
50. Ломброзо Ч. Геніальність і божевільня: Паралель між великими людьми і божевільними. К.: Україна, 1995. 276 с.
51. Лутай В.С. Філософія сучасної освіти: навч. посіб. К.: Центр «Магістр» ТСВУ, 1996. 256 с.
52. Ма Чен. Методика підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до співацької діяльності школярів у позашкільних мистецьких закладах. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. Серія 14. Теорія і методика мистецької освіти: зб. наук. праць. Вип. 22 (27). К.: НПУ, 2017. С. 74-78.
53. Максименко С. Д. Психологія особистості. К. : Вид-во ТОВ «КММ», 2007. 296 с.

54. Максименко С. Д. Теоретичні основи психології особистості. *Актуальні проблеми психології. Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія* / за ред. С. Д. Максименка. К., 2007. Т. X, вип. 2. С. 7–23.
55. Метенько В.Ф. Розвиток творчих здібностей школярів на уроках музики через виконання творчих завдань. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://nsportal.ru/shkola/muzyka/library/muzykalnoe-razvitie-detei-sredstvami-integratsii-iskusstv>
56. Міщина Л. П. Психологія творчості: навч. посібник. Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника. Івано-Франківськ: Гостинець, 2007. 447 с.
57. Моляко В. О. Психологічна теорія творчості. *Обдарована дитина*. 2004. № 6. С. 2–9.
58. Негус К. Креативность. Коммуникация и культурные ценности. Х.: Изд-во Гуманитарный Центр, 2011. 300 с.
59. Орлов В.Ф. Педагогічні інновації в галузі мистецької освіти. *Мистецька освіта: зміст, технології, менеджмент*: Збірник наукових праць /В.М. Мадзігон (гол.ред.). К.: ТОВ. «ТОНАР», 2007. С. 33-38.
60. Отич О.М. Педагогічні засади мистецької освіти. *Педагогічні науки*. Суми, 2003. С. 430-438.
61. Падалка Г.М. Педагогіка мистецтва (Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін). К.: Освіта України, 2008. 274 с.
62. Парфентьева І.П. Практикум роботи з хором як складова підготовки майбутнього вчителя музики: навчальний посібник *Педагогічна практика з дисциплін мистецького спрямування: технології впровадження у навчальний процес ЗОШ*. Миколаїв, 2006. С. 58-72.
63. Педагогічний словник / За ред. М. Д. Ярмаченка. К.: Педагогічна думка, 2001. 514 с.
64. Петровский А.В. Основы теоретической психологии. / А.В. Петровский, М.Г. Ярошевский. М. : Инфра-М, 1998. 525 с.

65. Пігров К.К. Керування хором. Київ: Державне видавництво Образотворчого мистецтва і музичної літератури УРСР, 1962. 218 с.
66. Підласий І. Педагогічні інновації. *Рідна школа*. 1998. №12. С. 3-17.
67. Питання диригентської майстерності. Упорядник М. Канерштейн. Київ: «Музична Україна», 1980. 184 с.
68. Помиткін Е.О. Психологія духовного розвитку особистості: Монографія. К.: Наш час, 2005. 208 с.
69. Пономарев Я. А. К теории психологического механизма творчества. *Психология творчества* / под ред. Я. А. Пономарева. М.: Наука, 1990. С. 13–37.
70. Попов Л.М. Интеллектуальная инициатива в условиях общения: Автореф.дис...канд.пед.наук: 13.00.01. М.,1980. 20 с.
71. Психологічний словник /За ред. В.І.Войтка. К.: Вища школа, Голов. вид-во, 1982. 214 с.
72. Розумний І.В. Практичний посібник з диригування. К.: Державне видавництво образотворчого мистецтва і музичної літератури УРСР. 234 с.
73. Роменець В. А. Психологія творчості: навч. посібник. К.: Либідь, 2004. 3-є вид, 288 с.
74. Рибалка В.В. Психологія розвитку творчої особистості: навч. посіб. для студ. Вищ. навч. закл. К.: ІЗМН, 1996. 235, [1]с.
75. Ростовський О.Я. Проблеми і перспективи музично-педагогічної освіти в Україні. *Педагогічні науки: Збірник наукових праць. Учитель музики – хормейстер в школі*. Суми: СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2001. С.83-89.
76. Рудницька О.П. Музика і культура особистості: проблеми сучасної педагогічної освіти: навч. посіб. К.: ІЗМН, 1998. 248 с.
77. Рудницька О.П. Музика і культура особистості: проблеми сучасної педагогічної освіти: навч. посіб. К.: ІЗМН, 1998. 248 с.

78. Селезнева Н.О. Мистецтво хорового співу та народна освіта України у взаємному зв'язку. *Музичне мистецтво і культура*. Наук. вісник ОДМА ім. А. В. Неждановой. Випуск 4 / Гол. Ред. О. В. Сокол. Одеса: Друк, 2004. С. 167-173.
79. Серебрі А. Шип В. Хормейстер-педагог. *Музика*. 1980. № 4. С. 24.
80. Сисоєва С.О. Основи педагогічної творчості: підруч. для студ. вищ. пед. навч. закл. К.: Міленіум, 2006. 346 с.
81. Сковорода Г.С. Пізнай в собі людину. Львів: Світ, 1995. 222 с.
82. Сологуб А. Діяльність учителя: готовність до інновацій Наша вкладка. № 10, 2006. С.26-31.
83. Софроній З. В. Формування виконавської уваги майбутніх учителів музики у мотиваційно-емоційному вимірі. *Педагогічні науки: зб. наук. праць*. Херсон: Вид-во ХДУ, 2009. Вип. LIV (54). С. 376-381.
84. Стратегії творчої діяльності: школа / за заг. ред. В. О. Моляко. К.: «Освіта України», 2008. 702 с.
85. Сучасний словник іншомовних слів: близько 20 тис. слів і словосполучень /Уклад.: О.І. Скопенко, Т.В. Цимбалюк. К.: Довіра, 2006. 789, [2] с. (Словники України).
86. Сучасний філософський словник /за ред. акад. В. П. Андрущенка. К.: Вища школа, 2003. С. 156-289.
87. Танько Т.П. Музично-педагогічна освіта в Україні. Харьков: Основа, 1998. 192 с.
88. Теплов Б. М. Способности и одаренность. *Психология индивидуальных различий* / под ред. Ю. Б. Гиппенрейтер, В. Я. Романова. М.: Педагогика, 1982. С. 129–139.
89. Тихомирова Н.Ф., Скляр П.П. Основи загальної та музично-педагогічної психології: навч. посіб. Луганськ: Вид-во «Глобус», 2004. 272 с.

90. Трошкін О. Педагогічні умови розвитку ініціативності майбутніх дизайнерів у процесі навчально- творчої діяльності: дис...канд. пед.наук: 13.00.04. Донецьк, 2004.
91. Туриніна О. Л. Психологія творчості: навч. посібник. К.: МАУП, 2007. 160 с.
92. Фарина С. Духовні цінності як домінанта поведінки особистості в кризових умовах // Неперервна професійна освіта: теорія і практика: Науково-методичний журнал. – 2001. Вип.3. С.45-55.
93. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка. М., 1967. С.133
94. Фіцула М.М. Педагогіка. К.: Видавничий цетр «Академія», 2000. 528 с.
95. Хабірова Л.І. Психологія формування творчої ініціативи підлітків: навч. посіб. Полтава, 2018. 64 с.
96. Ханецька Н. В. Психологія творчості: навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. Хмельницький, 2010. 184 с
97. Хижна О.П. Інноваційний розвиток мистецької освіти: суспільна потреба та суперечності її реалізації. Наука і освіта : наук.- практ. журн. Півд. наук. Центру АПН України. 2010. № Лют. (Спецвип.: Проект «Когнітивні процеси та творчість»). С. 278-283.
98. Шелег Т.В. Психологічні аспекти розвитку творчого «Я» дитини: науково-методичний посібник. Київ : СІТІПРІНТ, 2013. 125 с.
99. Цыпин Г.М. Психология музыкальной деятельности: проблемы, суждения, мнения: учеб. пособ. для студ. вузов, обучаю. по спец. «Муз. образов.» М.: Интерпракс, 1994. 373 с.
100. Яконюк В.Л. Музыкант. Потребность. Деятельность. Минск, 1993. С. 19-55.
101. Яланська С. П. Методика забезпечення дидактичних умов творчого розвитку старшокласників при вивченні курсу біології. *Імідж сучасного педагога*. 2007. № 9–10. С. 124–127.

ДОДАТОК А

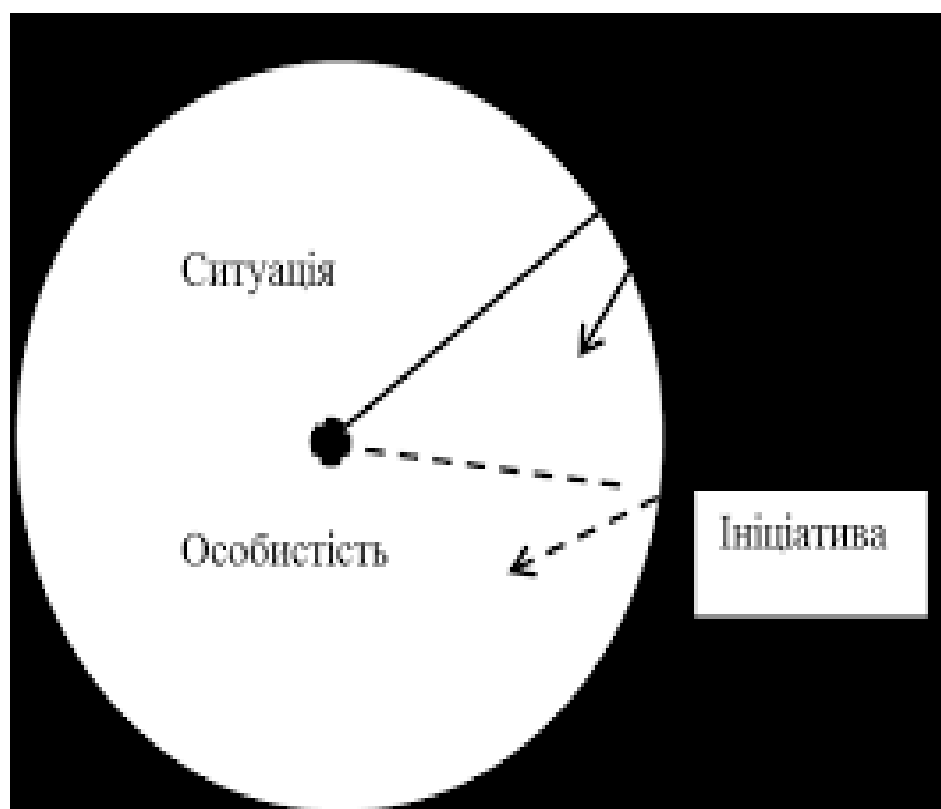

ДОДАТОК Б

Модель творчої особистості

ДОДАТОК В

ДОДАТОК Д

Практичне заняття з сольного співу

ДОДАТОК Ж

Вокальний ансамбль «Калинонька»

ДОДАТОК 3

КАЛЕЙДОСКОП ІДЕЙ

Фрагмент позаурочного заняття

«Розучування календарно-обрядових пісень»

Мета: формувати уявлення й поглиблювати знання про календарно – обрядові пісні як особливий пласт українських народних пісень; вчити визначати спільні риси виразності різних видів мистецтва, зокрема, ритм; вправляти у відтворенні та створенні нових ритмічних рисунків; засвоїти поняття «мотив», «фраза», «куплет»;

Музичний матеріал: українська календарно-обрядова пісня «Женчикок-бренчикок».

ХІД ЗАНЯТТЯ.

1. Вхід в клас під пісню «Вийшли в поле косарі».

Музичне вітання:

Сонце піднімається,

Ранок починається.

Школа нас вітає ,

дзвоник вже лунає.

На мотив пісні «Вийшли в поле...»

Ми прийшли в музичний клас –

Урок музики у нас!»

2. Актуалізація.

Загадка:

Пульси та метри ритмічні

Рахують всі звуки ритмічно.

«Тік – так» і знову « тік – так»,

Із ноток будують такт.

Мова йде про ритм, який упорядковує музичний запис. Проте Ритм зустрічаємо не тільки в музиці. Ритм - основа різних мистецтв.

Мозковий штурм:

♪ Де ритм зустрічається в природі? (зміна пір року, дня і ночі, ритмічно морські хвилі набігають на берег,).

♪ Ритм властивий руху людини : ритмічне дихання, биття серця, хода, біг.

Словник: Співвідношення звуків за їх тривалістю називається ритмом. Запис ритмічного малюнку здійснюється тривалостями нот.

Поуправляємось у читанні й приплескуванні народних дитячих примовок:

1. Ходить кіт по горі, носить сон в рукаві. **Фраза**

Всім діточкам продає, а Ганусі так дає. **Фраза**

Подивимось на запис ритмічного малюнку – що можна про нього сказати? Певні мотиви повторюються через певний проміжок часу.

Творче завдання:

Якщо ми покладемо ці слова на музику, то як треба співати цю пісню? Як колискову. А які рухи супроводжують колискову пісню?

Ритмічні погойдування руками, коли мама заколисує дитину. (Пластичне інтонування). За допомогою орнаментальних лекал створимо орнаментальну композицію, яка б відтворила ритмічний запис цієї пісеньки - поспівки.

2. Кую , кую, чобіток

Подай бабо молоток

куплет=2 мотиви=4фрази

Не подаси молотка

Не підкую чобітка

Озвучивши ці слова мелодією, яку роботи ми зможемо підтримувати

такою пісенькою? Як легше було б виконувати цю роботу – зі співом чи без нього? Чому? (Пластичне інтонування). Цю примовку мама співала, граючись з дитинкою – підбиваючи їй стопу).

Отже, пісня завжди допомагала людині в житті – в роботі на відпочинку, у догляді за дітьми, тому, що будь яка діяльність людини вимагає ритмічності, а пісня найкраще її підтримує.

Перегляд ілюстрацій Т. Яблонської «Свято», М. Пимоненко «Святочне ворожіння», Б. Кустодієва «Масляниця».

Що ми бачимо на цих репродукціях?

Найдавніший пласт народних пісень пов'язаний з порами року та обрядами, які виконували. Взимку люди відзначали Різдво, колядували та щедрували.

Навесні діти закликали та зустрічали весну, оспівували її у піснях – веснянках, гаївках, хороводах. А які обрядові дієства виконувались?

Літо приносило свято Івана Купайла, під час якого пари стрибали через вогонь, а дівчата плели віночки й з піснями відпускали їх у плавання в річках та струмках. Осінь – пора збору врожаю, тому осінній цикл пісень – жнивварські, супроводжували роботу в полі.

Творче завдання.

Учні об'єднуються в 4 групи, кожна з яких готує розповідь про особливості обрядів у кожному пору року та виконує пісню, по можливості – з рухами (по 1-2 куплети).

Випереджальне домашнє завдання до уроку - намалювати малюнки чи принести ілюстрації із різними обрядовими дієствами українців, якими доповнити розповідь про календарно-обрядові традиції.

ДОДАТОК II

Приклади творчих завдань

В основі творчих завдань лежить не тільки розвиток образного мислення, але й творчої ініціативи і потенціалу учнів.

Творчі завдання дають змогу поєднувати знання з предметів шкільного курсу, застосовувати пошук спільних відомостей з різних галузей науки, культури, мистецтва, звертатись до явищ і подій сучасного життя.

- За допомогою ритму «виразити» себе – свій настрій, почуття.
- Написати лист від барона Мюнхаузена – відомого вигадника та фантазера – про поняття, вивчене на занятті, але з помилками, щоб інші під час його прочитання могли помилки виправити.
- Придумати ім'я десятої Музи та намалювати її атрибут.
- Взяти інтерв'ю в батьків «Що ви про це знаєте...», поділитися з ними цікавою інформацією.
- Скласти програму концерту з використанням пісень шкільної програми та загальновідомих.
- Написати віршовані рядки – враження від вивченого матеріалу
- Написати привітання для уроку, пісню, коломийку на шкільну тематику, придумати до неї мелодію.
- Взяти інтерв'ю до музичних творів
- Зробити колаж – аплікацію до тем
- Створити саморобні книжечки для молодших дітей «Музична пісенна абетка», «Улюблені пісні», «Мистецькі стилі».
- Знайти опис поняття, що є об'єктом вивчення на репетиції хору (моря, середньовічного замку, лісу, концерту, тощо) в творах літератури, які пропонує вчитель.

- Підготувати CD-диск з музичними матеріалом
- Створити рекламу музичному творіві, добравши до нього поетичні рядки, ілюстративний матеріал
- Створити відео-презентацію до теми, озвучивши музичним прикладами.
- Скласти колекцію з творів образотворчого мистецтва, музичних і літературних творів з метою розвитку вміння бачити їх емоційний зв'язок.
- Створити попурі з фрагментів рингтонів мобільних телефонів, використавши уривки сучасних композицій, добираючи їх за характером, ладом, темпом, настроєм.

ДОДАТОК І

ДОДАТОК Е

ДОДАТОК К

ДОДАТОК Л

